

İSLAM FELSEFESİ TARİHİNDE BAŞLICA EKOLLER “Tabiat Felsefesi” (Natüralizm)

- Mutezile akılcılığını daha aşırı bir merhaleye götürerek, yunan felsefesi ve biliminin etkisi altında profan bir dünya görüşüyle bağdaştırılmaya çalıştırılmasından doğmuştur.
- **Razi** ; mutezile akılcılığının etkisinde yetişmiş bir filozoftur.
- Tabiatçılar , deney ve tümevarım (İSTİKRA)yöntemlerini kullanırlar ve onlara göre bilginin kaynağı **duyulardır.((2016F/12.))**
- **Ampiristirler (deneyciler)** => ruhun varlığını ve sıfatlarını deney ile bilmek mümkün olmadığı için kabul etmezler.
- Akla ve tabiat ilimlerine dayalı **deist bir metafizik ve tabii bir din** kurmayı denerler.
- İhvan-ı safa ve Batıniler , doğal tabiatçılar gibi bir felsefe benimsememişler
- **Ezoterik** (içerik , kendini bilmek, farkındalık) bir metafizik kurmayı denemişler . Bunlar nübüvveti, ahreti ve vahyi kabul ederler.
- Eski İslam tabiatçıları : **Serahsi ve Razi**
- Mutezile kelimacıları , itikad esaslarında hiçbir şüpheye düşmeden inançlarını koruyarak tabiat felsefesiyle de ilgilenmişlerdir.
 - **İbrahim Nazzam** : Her parçanın sonsuza dek , bölünebileceğine inanmış , her şey bir anda yaratılmış ve açığa çıkma zamanı gelene kadar gizli tutulduğunu belirtmiştir. Bunları da “**KUMUN VE BURUZ**” olarak isimlendirmiştir.Ruh latif bir cisimdir.
 - **Cahız** : tabiat varlıklarını araştırmış ve üzerine deneyler yapmıştır. Eseri : KİTABUL HAYAVAN

Ve bu Mutezile kelimacıları **Empedokles ve atomculuktan** etkilenmişlerdir.((2016B/17.))

A)TABİATÇILAR	☞ İslam dünyasının ilk deneycileridir. Deney ve tümevarım metodunu kullanmışlar ve insan bilgisini yalnızca maddi dünya ile sınırlı tutmuşlardır. ☞ Tanrı ve ruh kavramını değerlendirmişler ve yalnızca Tanrı yı kabul etmişlerdir. ☞ Gazali :Tanrı yı kabul edip ruhu kabul etmeyişlerini şöyle açıklar : onlar tabiatı araştırırken Allahın eşsiz hikmetlerini görüp inanmışlar ☞ Akli mizaca bağlı görmüşler , nefis sadece bedeni bir mizaçtır diyerek ahreti kabul etmemişlerdir.		
1-EBU BEKİR ER RAZİ	a. Hayatı ve eserleri	• Bilimsel kimyanın kurucusudur. Kızıl ve kıyamık arasında ki farkı ortaya koymuştur. • Batılılar arasında ismi Rhazes, Al Razes ve Alubator olarak Latinceleştirilmiştir • <u>Tıp alanın kaleme aldığı en önemli eserleri</u> : EL HAVİ VE KİTABUL MANSUR • Tabiatçı okulun kurucusudur.Tıp öğrenimini Yahudi ibn roben ettaberi de görmüştür. • Hipokrat ve Galen üzerine şerhler yazmıştır. ((2016F/20.)) • Felsefeyi Belhiden okumuştur. • Antikçağ doğa düşünürlerinden etkilenmiştir. • Felsefesin de yunan –hint ve iran tesirlerini bir arada toplamıştır. • Rey şehrinde doğmuş orada ölmüştür. • Hastanelerden baş hekimlik yapmıştır. İslam dünyasının en büyük hekimidir.Katarakt hastalığına yakalanmış ; dünyada görebileceğim her şeyi gördüm , görmek istemem diyerek tedaviye red etmiştir. Biruni ; razi nin eserlerini yazdığı bir risale yazmıştır.	ESERLERİ 1- et-Tıbbu'r-Rubani 2- es-Siretu'l-Felsefiyye 3- Kitâbu'l-İlmi'l-İlahi el-Kebir 4- Fi'l-Felsefeti'l-Kadime 5- Meydanu'l-Akl 6- Kitâbu'l-Havi ((2012F/29.-2012B/23.-2013F/13.))

1-EBU BEKİR ER RAZİ	a. Felsefesi Metafizik felsefesinin 5 ilkesi KUDEMAİHams e 1-ALLAH 2-MEKAN (mutlak BOŞLUK) 3-ZAMAN (mutlak SÜRE) 4- RUH (ışık) 5-MADDE (karanlık) ((2016F/3.- 2016B/4.))	☞ Tabiat bilimlerine dayalı bir felsefe anlayışına sahip bir filozoftur. İşte bundan dolayı felsefî konulara ve metafizik problemlere,Tabiat bilimlerinin yöntemi kabul edilen duyu ve deneye dayanan ampirik ve tümevarım yöntemleriyle yaklaşmıştır. Aynı sebepten dolayı, tabii ahlâk felsefesiyle uğraşmış, Sokrat öncesi filozoflara ilgi duymuş, psikolojik ve ahlâkî fikirleri hariç Eflatun'un ve mantıkî görüşleri hariç Aristo'nun kavramsal felsefelerine hiç ilgi duymamıştır. Hatta Aristo metafiziğinin ve fiziğinin temel kavramlarını şiddetle tenkit ederek bilimsel dahi bulmamıştır. Mutezile kelâm ve metafiziğini tenkit edip eser yazmış yeni-eflatuncu metafizik fikirleri benimsemediğinin en büyük kanıtı, aslında Proclos'a karşı yazdığı "Reddiye" sidir ((2016B/14.)) ☞ Razi'nin ahlakla ilgili görüşlerinde Sokrat'ın mutlak manada bir etkisini görmek mümkündür.Nefs,canlı ve akılsız olup, maddeye meftun olmuş ve onunla birleşerek cismani lezzetlerden nasibini alabilmekiğin maddeyi şekillendirmeye çalışmıştır. Maddenin buna direnmesi, Allah'ın nefse yardımını celbetmiş âlemi yaratması sonucunu doğurmuştur. ☞ Allah, insanı da yaratıp akli vermiştir. Aklın görevi, nefse daha yüksek bir âlemden geldiğini ve gerçek yurdu olan bu yukarı âleme, felsefe öğrenmekle çıkılabileceğini hatırlatmaktır.nefs bunu başarır , bu aşağı âlem sona erecek madde asli haline, yani mutlak şekilsizlik ve saflığına dönecektir. ☞ Razi'ye göre yaratma, maddeye şekil verme işidir. Yaratma, bir yaratıcıyı ve bir maddeyi ezelde var görmeyi icap ettirir. O, âlemin zaman içinde yaratıldığını, yani şekillendirildiğini, ezeli olmadığını ve fani olduğunu kabul eder.. ☞ Cisimler atomlardan oluşmuştur, ve cisimler ile atomlar arasında bir boşluk vardır. ☞ Aristonun aksine zamanın hareketle ilgisi olmadığını savunur. Hareket zamanı doğurmaz ancak varlığını gösterir ☞ Ona göre mekan cisimden ayrılabilen mücerred bir kavramdır. Mekanı ikiye ayırır : 1- Külli mekan : cisimden tamamen ayrı bir şeydir. bu mekan hem sonsuz hem de ezelidir. 2- Cüzi mekan : cisim ve maddeden ayrı olarak düşünülemez. Cüzi mekan cismin kendisinden ayrılmaz. ◆ . Aristo'nun zaman, mekân ve hareket kuramlarını tenkit ederek, zamanın hareketle ilgisi olmadığı gibi, onun sayısı da değildir. Hareket zamanı doğurmaz, ancak varlığını gösterebilir. Mekânı, cisimden mantıken de olsa ayrı düşünölebilen mücerret bir kavram olarak düşünür. Bu manada mekân, maddenin salt kaim olduğu yerdir. Ona göre, bir külli bir de cüzî mekân vardır. Külli mekân cisimden tamamen ayrı bir şeydir. Bu mekân hem sonsuz hem de ezelîdir. Oysa cüzî mekân, cisim veya maddeden ayrı olarak düşünölemez. Çünkü cüzî mekân, cismin kendisinden ayrılmayan kılıfı ve zarfı gibidir. Cisimler zati hareketleriyle yer merkezine doğru hareket ederler (gravitation); yoksa Aristo'nun dediği gibi, tabii mekânların yahut terkiplerindeki baskın unsurlara bağlı olarak aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya hareket etmezler. ((2015F/9.)) ◆ Külli ruhu ezeli cevher kabul eder ; külli ruhun varlık oluşturmak için maddeyle birleştiğindüzileştiğini söyler. ◆ Eflatun gibi, Aristoculuğa aykırı olarak, Râzî, tenasüh (metephyschos) teorisini kabul eder.Eflatuncu vePisagor cu ahlâk telâkkisini benimser ruh ve nefsin arındırılmasına önem verir ve gerçek hayat böylece kazanılır ki, o buna "Felsefî Hayat" veya "Felsefe Yolu" adı verir.
-----------------------------------	---	--

1-EBU BEKİR ER RAZİ	b. Din Anlayışı	• Deistir . => zındıklıkla suçlanmıştır. Dini anlamada akli yeterli görür. • Din ve peygamberlik hakkında ki görüşlerini belirttiği eserler : Hiyelu'l-Mütenebbîn", "Mehâriku'l-Enbiya" ve "Nakzu'l-Edyân" • Peygamber de dahil insanlar yaratışıştan eşittir. Yani peygamberlik gibi bir mertebeyi kabul etmez. • Felsefenin ilerlememesinin sebebi olarak din adamlarını görür. Çünkü din adamları dini telakkilerle insanları tembelleğe , taklide, aneneciliğe ve alışkanlığa itmiştir. Ve üstlerinde ki baskı ile ve dine olan bağlılıkları bir takım korkular oluşturmuştur. Kısaca düşünememişlerdir diyor kendileri. • Din hakkında 3 görüşe sahiptir : 1. Allah ı ve iyi ile kötüyü bilmek için AKIL yeterlidir. 2. Halkın irşadı için bazı kimselerin üstün ve yetkili kabul edilmesine gerek yoktur. (peygamber dahil) 3. Peygamberler itikadi (inanç)konularda birbirleri ile uyumlu , fakat dini hükümlerde (siyasetleri) müttefik değillerdir. ((2012B/13.)) • Peygamberlik görüşünde BREHMENLER / Tenasuh inancında SABİİLER / Kelamcılar ve meşşailerle bütün ilgi alakasını kesmiş Ruhun ölmezliği konusunda maddecilerden uzaklaşmıştır. . • Din anlayışı : BRAHMANİZM (BERAHİME) : Marksistleri ile din ve inançların korkudan doğduğunu söyleyen ve bu bağlamda natüralizmin kurucusu sayılan Max Müller'e de öncülük yapmıştır. • Farabi Razi nin din anlayışı için REDDİYE çekmiştir : KİTABUR RED ALAR RAZİ Müslüman filozoflar Razinin Brahime anlayışını (peygamber ve vahiy gereksiz)şiddetle eleştirmişlerdir. NİŞABURİ , KİRMANİ, HÜSREV
B- İHVAN-I SAFA “İslam ansiklopedicileri”		
Ortaya Çıkışı		• .Miladi onuncu asırda ortaya çıkmış bir felsefe anlayışıdır. Bu felsefenin amacı, Müslümanları taassuptan kurtarmak, bilim zihniyetini geliştirmek, tabiat bilimlerine dayalı bir felsefeyi hâkim kılmak ve toplumu düzelterek bir aydınlar ahlakı oluşturmaktır. Meydana getirdikleri ortak eser yardımıyla bu amaca bir dereceye kadar ulaşılmıştır. Bu anlayışa göre, yanlış inançlarla bozulmuş olan şeriati, felsefe ve bilim zihniyeti ile temizlemek ve gerçek mahiyetiyle meydana çıkarmaktır. • Başkanları : ZEYD B. RUFA Sekreterleri : Ebu Süleyman • Şeriatin yanlış inanışlarla bozulduğunu savunurlar. • Ortak eseri 51 risaleden oluşan Resailu İhvani'-Sa-fa'dır. Risalelerini er-Risaletü'l-Camia adlı risalede, bunu da Camiatu 'l-Camia adlı risalede özetlemiştir. => Bu risaleler 4 büyük bölüme ayrılmıştır : 1-Ta'limi riyazet 2-Tabii ve Cismani Bilimler 3-Akıl ve nefsanî bilimler 4-Kanuni ve İlahi bilimler

Felsefesi:	• FİLOZOF=Bilge (hakim) / FELSEFE =bilgelik (hikmet) • BİLGE = Fiili muhkem, sanatı sağlam, sözü doğru, görüşü sağlıklı, eylemi akıllı ve bilgisi hakikat olan kimsedir. • BİLGELİK = Eşyanın hakikatini, kaç sınıf olduğunu, bu sınıfların çeşitlerini, bu çeşitlerin tek tek özelliklerini bilmek ve eşyanın illetlerini araştırmaktır. • Felsefe yapacak kişide şu şartlar olmalıdır : 1-Varlıkların illetlerini ve yaratıkların sebeplerini araştırması 2-Sıkıntı, keder ve dünyevi durumlardan uzak bir kalbe sahip olması 3-Kötü huylardan temizlenmiş ve kavrayışlı bir nefse sahip olması 4-Bozuk inançlardan uzak bir iç dünyaya malik olmalı 5-Bir mezhebin taraftarı veya aleyhtarı olmamalı		
Bilimler Tasnifi	İlmi tanımlamakla başlar.ve bilenin nefsindeki bilinenin biçimidir (<i>suret</i>), karşıtı ise cehalettir. Bu, söz konusu biçimin, nefsteki yokluğud		
	1-Uygulamalı bilimler :GEÇİM –DÜNYA	2-Şer’i bilimler : NEFS-AHİRET	3-Felsefi bilimler
	1) Yazma ve Okuma bilimi 2) Lügat ve gramer bilimi 3) Hesap ve muamele bilimi 4) Şiir ve aruz bilimi 5) Şans fal bilimi 6) Sihir , büyü kimya bilimi 7) Mesleklerin ve sanatların bilimi 8) Alışveriş, ticaret, ziraat bilimi, 9) Biyografi, ve tarih bilimi	1- tenzil bilimi : okuyucular, hafızlar, resuller, nebiler 2- Tevil bilimi : imamlar , peygamberlerin halifeleri 3- Rivayet ve Tarih bilimi 4- Fıkıh, Sünnet ve hükümler bilimi 5- Hatırlatma, öğüt, züht ve tasavvuf bilimi 6- Rüya yorumlama bilim	1- Matematik bilimleri 2- Mantık bilimleri 3- Doğa bilimleri 4- İlahiyat bilimi

	EVİRİM DÜŞÜNCESİ - MADEN-BİTKİ-HAYVAN(MAYMUN)-İNSAN-MELEK - İhvan-ı Safa evrim düşüncesinde Darwin in teorileriyle ilerler. Ve darwin den farklı olarak insanın sonunu , meleklerin başı olarak değerlendirir.	-----İyilik, bizzat iyilik için yapılmalıdır.Onlar gelecek sonra olan Kant'ın, benzer şekildeki görüşüne öncülük etmişlerdir. Ahlakın eğitim, öğretim ve deneyimler ile gelişip değişeceğine dair görüşleri ile de, bilgilerimizi iç ve dış deney verileriyle sınırlayan John Locke'a öncülük yapmışlardır ((2011F/11.-2012F/18.-2014F/2.-2016F/17.))	AHLAK ihvan-ı safa'ya göre ; insanın ahlaki gelişiminde dört önemli etken vardır : 1-İnsanın, doğuştan sahip olduğu mizacı, 2-İnsanın, içinde yaşadığı ülke ve iklimi, ((2012F/8.)) 3-Aile, okul ve din eğitimi, 4-İnsanın ana rahmine düştüğü ve dünyaya geldiği anda gökteki yıldızların durumu.
II- MEŞŞAİ FELSEFESİ			
Meşşailik : Özel de Aristo felsefesi geleneğini ; genel de Yunan tarzı felsefesi yapma geleneğinde felsefe yapan akıma verilen addır. - Aristo akımını temsil eden Müslüman düşünürlere Meşşai filozofları denmiştir (KİNDİ –FARABİ-İBNİ SİNA- İBNİ BACCE- İBN RÜŞD)=> bunların dışında Gazali'nin “ mantık bilmeyenin ilmine itibar edilmez” sözüyle ve Aristo nun felsefesini tamamlama yönüyle bu akımın içinde olduğu görülür. - Bu akıma mensup filozoflar ; tam olarak Aristocu sayılmazlar , Aristodan (mantıkta) esinlendikleri gibi Eflatun ve yeni Eflatunculuktan da (ahlak, siyaset, metafizik) etkilenmişlerdir. Aslında felsefeleri b u yönüyle eklektik bir felsefedir. Farabi ; Aristo ile Eflatun un felsefelerini birleştirerek felsefe ile şeriati barışık göstermeye çalışmıştır. (eflatun a peygamber sıfatı da yüklenmiştir.) İbn Rüşd ; İslam dünyasında gerçek anlamda Aristocudur. İbni sina ve Farabi yi aristonun felsefesini bozuyorlar diye tenkit eder. İslam dünyasında tam anlamıyla mutlak bir meşşailikten söz edilemez ; ancak meşşailiğin İslam a etkileri olmuştur. - Meşşailik, yalnız Aristo'ya ait felsefenin İslam dünyasındaki adı değildir. İslam dünyasında Meşşailik denilince Aristo felsefesi ile Eflatun felsefesinin, Plotin tarafından yorumlanmış ve birbiriyle uzlaştırılmış biçimi anlaşılmaktaydı. ((2011B/11.-2012F/7.2016F/10.)) Kelamcılarla Meşşai okul mensubu Müslüman filozoflar arasında gözetilen metod ayrılığı : filozoflar felsefeyi esas olarak almış , ve dini inancı felsefeye göre açıklamışlardır. Kelamcılar ise dini inancı temel olarak almış ve bunu desteklemek üzere felsefi delillerden yararlanmışlardır. - Meşşai okuluna mensub Müslüman filozoflar temel problemlerde İslam inançlarına sıkı sıkıya bağlı kalmışlar aynı zaman da Aristo , eflatun gibi filozofların metodlarından yararlanmışlardır. - Aklı öne alıp vahyi ona tabii kılmak , vahyi öne alıp akıyı ona bağlı kılmak gibi birbirine zıt gösterilen Müslümanları zorlayan anlayışı bu şekilde bir ikilem haline getirilmesinin sebebi ; Müslümanların klasik kaynakları iyi anlamayıp ve hristiyanlık teşkilatlarının İslam toplumuna sızdirdığı yabancılaştırma propagandalarından ileri gelmektedir. Akıl iç şeriattır ; kitap ve sünnet ise dış şeriattır . iç dışsız, dış içsiz düşünülemez.			

1-KİNDİ (795-870) “Arap Filozofu”

HAYATI VE ESERLERİ	- Basrada doğmuş ; babası Kufe emiridir. - Muatasımın büyük oğlu Muhammedin eğitimini üstlenmiştir. Mutezileye karşı olumsuz tavırlarıyla bilinen Mütevekkil halife olunca Kindiyi saraydan uzaklaştırmıştır. - Yunan – hint- ve iran felsefesi alanında uzmanlaştırmıştır. ((2016B/20))	Eserleri : 1-Fi'l-Felsefeti'l-Ulâ 2-Risale fi Hududi'l-Eşya ve Rusumiha 3-Risale fi'l-Akl 4-Risale fi Mahiyeti'n-Nevm ve'r-Ru'ya 5-Risale fi'l-Ibane an Sucudi'l-Cirmi'l-Aksa
FELSEFE ANLAYIŞI	- Kindi'nin felsefe anlayışı , Aristo , Eflatun, Sokrat , Aphrodise gibi düşünürlerin felsefelerinden az etkilenmiş , felsefesi çoğu zaman yanlış ve efsanevi karakterli olmuş. İslam dünyasında gerçek mana da ilk filozof olma ünvanını hak edecek bir felsefi deneyime sahiptir. - Felsefe, insanın gücü nispetinde tümel ve sonsuz şeylerin varlığını, nasıl ve nice olduklarını ve sebeplerini bilmesidir. Bu tanımdan hareketle Kindi, her hakikatin sebebi olan Hakk'ın bilinmesi anlamına gelen İlk Felsefeyi de felsefenin en yüksek basamağı olarak görür. Çünkü sebebin bilinmesi, neticenin bilinmesinden daha değerli ve önemlidir. Bir varlığın var edici sebebini bilmek, o varlığı tam olarak bilmek demektir. Bu nedenle Kindi'ye göre en büyük ve en olgun filozof, varlıkların ilk sebebi olan Allah hakkında, sebep hakkında bilgiye sahip olan filozoftur.((2016F/8.-2016B/5.)) - Eşyanın hakikatini bilmek : Rububiyet ilmi , vahdaniyet ilmi , fazilet ilmini ihtiva eder. - Kindi ye göre din de felsefe de hakikatin ilmidir. Felsefe Allah ın ilmi ; Kur'an ise ilahi bir felsefedir. Hz. Muhammed sav. De en yüksek derecede bir filozoftur. Böylelikle felsefeyi inkar eden kişi hakikati inkar etmiş olur. - Filzooflar ve peygamberler hakikati bulmada bir amaç birliği içindedirler. Metotları kaynakları özellikleri bakımından farklı olsalarda dininde , aklında peygamberinde , filozofunda amacı aynıdır : Hakikati Bulmak. Hakikat nereden ve kimden gelirse gelsin kabul edilmelidir. . Felsefi hakikat, bir düşman tarafından ortaya konulmuş olsa da benimsenmelidir. Çünkü hakikat arayıcısı için hakikattan daha üstün bir şey yoktur ((2011F/12.-2011B/9.-2012B/21.-2013B/10.))	
Alem Görüşü	✓ Kindi ; metafizik konuları işlerken fiziki kavramlarla birlikte matematiksel yöntemlerde kullanmıştır. Örn : Allah ın varlığını ve kainatın sınırlı ve sonsuz oluşunu bu yöntemlerle ispatlamaya çalışmıştır. ((2016B/13.)) ✓ Aristonun fiziği ile Kindi nin fiziği arasında fark : Aristonun fiziği metafizik tarzı fizik iken Kindi nin fiziği Deneysel bir fiziktir. (tecrübe ve deney) ✓ Kindinin deneysel bir fizik kullanmasının bir etkeni de Kur'an'dır. (kur'an da ki yaratılış örnekleri ile) ✓ Eflatun ve Aristonun tabiat görüşlerini uzlaştırır. "Bu âlemin bir illeti olduğunu, âlemi yaratan, düzenleyen, yöneten, varlıklarınkimisini, diğer bazılarının illeti yapan Allah'tır." görüşünü, Allah'ın bu âlemi yoktan görüntüye çıkardığını ve böylece âlemin kadim olmadığını kabul etmektedir.	

Alem Görüşü	Kindi ye göre var olan her şeyin 4 sebebi vardır . 1-Maddi 2- Şekli 3- Fail 4- Gai - Allah bu 4 sebebin de ; diğer illetlerin de illeti ve sebebidir. Bu dört unsur aracılığı ile var oluşa ve yok oluşa etki eden ara illetler vardır ki bunlar yıldızlardır. Kindi ye göre alem iki kısımdır : Ay üstü alem : Ay ve diğer bütün feleklerin ve alemlerin sonuna kadar olan alem. olma ve ölme yoktur. 4 unsur ve keyfiyet mevcut değildir. Ay altı alem : yeryüzü ve aya kadar olan alem. 4 unsur ve bunların birbirine zıt keyfiyetleri vardır. sıcaklık- soğukluk/kuruluk- yaşlık / olma- ölme ✓ Kindi ye göre feleklerin hareketleri daireseldir. (sabit bir noktada dönme biçimi) görme ve işitme duyuları vardır. HEYULA : - Kabul eden fakat kabul edilmeyen , tutan fakat tutulmayan şeydir. Heyula yok olduğu zaman ona müğayir olan şeyde yok olur. Fakat müğayir olan şey yok olduğu zaman heyula yok olmaz. Her cisimli şeyin heyulası vardır. yokluk hariç bütün zıtları kabul eder. - Heyuladan ayrılmayan şeylere cisim ve maddi varlık , heyula ile ilgisi olmayan şeylere tanrısal varlık denir. yani cisimlilik ile tanrısalılık arasında ki tek unsur heyula'dır . Kindi'ye göre madde de bulunması gereken 5 özellik : - Heyula (yapıldığı madde) - Suret (büründüğü şekle) - Mekan (tuttuğu yere) - Zaman (mekândan diğerine geçişinden ibaret hareket) - Hareket kıvamını sağlayan vasfa) ✓ Bir cismin varoluşa geçişini sağlayan Heyula ve surettir. SURET : Her cisimlide bulunan basit (katıksız) cevherdir. Heyulada kuvve halinde bulunan bu basit cevher sayesinde eşya gün yüzüne çıkar. Nesneler onun sayesinde ayırt edilir ve bu ayırt etme ancak görme ile mümkün olur. ÖRNEK : ATEŞ => Suret (sıcaklık+kuruluk = suretin heyulası) ALEMİN HUDUSU ✓ Alemin varoluşunu açıklarken hem Yeni-Eflatuncuların, hem de Aristo'nun görüşünden farklı açıklamalar getirir. Alem Allah tarafından yaratılmıştır. Yaratılanlar arasında bir sebepler zinciri vardır der. Fakat bu zincir sonsuza kadar gitmez. Allah ın varlığı zincirin başıdır. Onu akıl takip eder. Sonra nefis ve en son en aşağıda bulunan madde takip eder. Allah, aklın sebebi, akıl da nefsin illeti, nefis de insani ruh ve feleklerin illetidir.Cisim varsa hareket ; hareketin varsa da zaman vardır. ((2011F/18.)) cisim, hareket ve zaman beraberce varolmuştur. Âlem hadis olduğuna göre hareket ve zaman da hadistir. Hareket sonsuz olamayacağından zaman da sonsuz olamaz. O halde âlemin varlığı, sürelidir, yani sonludur, demektir
---------------------------	--

KİNDİ VE RÖLATİVE	- Kindî'den sonra ve Einstein'dan önce bazı düşünürler, Kindî ve Einstein'daki anlama yakın fakat eksik olan bir fiziksel bağlılıktan söz etmişlerdir. Bu düşünürlerin başında, Einstein'ın da belirttiği gibi Descartes gelmektedir. O, mekânın göreliliğini savunurken, Leibniz,((2013B/11.-2014F/10.-2015B/14.)) zamanın göreliliğinden ve daha sonraları gelecek olan Henri Poincare'de, mekânın göreliliğinden bahsediyordu. Ne var ki, bu konuda son sözü, Albert Einstein söylemiştir. Bağlılık teorisini fiziksel anlamda ele alan ilk İslam düşünürüdür. ondaki bu bağlılık teorisi daha sonra Einstein'ın ortaya koyacağı bağlılık teorisi kadar matematik ve fiziksel olarak pratik bir şekilde formüle edilmemiştir - Cismin , fiziksel olgu ve ölçülerine (zaman , mekan, hareket) bağlı ve göreliliğini savunan düşünce tarihinde ilk filozof Kindî'dir((2011F/14.-2012F/19.2012B/12.-2013F/19.2016F/15.)) - Birinin varlığı ile ötekini varlığına bağlı bulunan iki şey arasında ki ilintiye bağlılık (izafiyet) der. - Kindi varlıkları , zaman ve mekânın mutlak varlığa sahip değildir. (Einstein bu görüşü yıkmıştır)zaman ve cisim hareketle , hareketle cisimle vardır. - Cisim kendi içinde görelidir. Bir cismin mutlak olarak büyük , küçük, uzun kısa vs. olduğu söylenemez. Ancak başka bir cisme göre kıyas yapılabilir. Kindi ye göre ; varlıklar sadece fiziksel olarak değil mantıksal ve fiziksel olarakta görelidir. Kindi ve Einstein a göre bağlılık evrenin kanunudur. Kindi ; metafizik sahada özellikle Allah ın nı delillendirmek için kullanır , Einstein ise fiziksel saha ve yeni buluşlar için bağlılık teorisini kullanır.
b- Ahlak Anlayışı	✓ Hakikat en değerli şeydir . hakikate ulaşmak için kişi kendini eğitmesi ve egemen olması gerekir. Aksi takdirde ilahi ve ulvi hakikatlere ulaşması mümkün olmaz. <u>İnsan da 3 önemli güç vardır. bunlar : 1- Şehvet gücü 2- Öfke Gücü 3- Akıl gücü</u> ✓ Ahlakın temelini oluşturan 4 erdem : 1. Hikmet : tümel şeyleri bütün gerçekliği ile bilmek ve bu bilmenin gereğine göre hareket etmek. 2. Necdet : cesarettir. 3. İffet : bedeni eğitmek için gereken her şeyi kazanmak ve yapmak 4. Adalet : gerekeni istemek ve başkasına eziyet etmemektir. Kindi Erdemi ölçülülük olarak, erdemli olmayı ölçülü olmakla bir tutar((2014F/6.))
İTİKADİ GÖRÜŞÜ	- TANRI :Allah ın varlığı ; alemin hadis oluşundan , kesret ve vahdet fikrinden hareketle dış dünyada ki işaretlerle kanıtlanabilir.birleşme ve çoğalma kabul etmez.Heyula , suret , keyfiyet, kemiyettir değildir. yaratılmışlara benzemez. çokluklardan münezze katıksız vahdettir.((2012F/10.-2012B/12)) - Tam anlamıyla Allah inancı mevcut olmakla birlikte İslam ın diğer iman esaslarına da içtenlikle inanmıştır. - Kindi'de mutezile etkilerinin görülmesinin sebebi : kindi nin yaşadığı dönemde mutezile görüşlerinin resmi devlet mezhebi haline gelmesidir. - Peygambere de paygamberlere de iman eder. - Ahrete iman eder ve akli ve nakli delillerle açıklar.

2-FARABİ (870-950) "TÜRK FİLOZOFU"

1- Hayatı ve eserleri 1-Arau Ehli'l-Medineti'l-Fadıla 2-es-Siyasetu'l-Medeni veya el-Mebadiu'l-Mevcudât 3-İhsa'u'l-Ulum 4-Tahsilu 's-Se 'ade 5-el-Cem' Beyne Re 'yeyi 'l-Hakimeyn 6-Risale fi'l-Akıl 7-Kitâbu'l-Mille 7- Kitâbu'l-Huruf ((2011F/13.-2011B/10.- 2012F/23.-2012B/28.-2013F/14.- 2014F/13.-2015B/17.-2016F/6.))	- Aristo birinci olmak üzere ; Farabi muallimi sani – ikinci muallim - Gündüzleri bahçıvanlık , geceleri bekçilik yapmıştır. - Seyfuddevlenin himayesine girmiş i onun izzet ve ikramlarına mazhar olmuştur. Hatta cenaze namazını da seyhuddevlenin kıldırıldığı söylenir. Aristonun kitaplarını defalarca okumuştur. Aristonun zamanında yaşasa idim onun öğrencilerinin en büyüğü ben olurdum der.	FELSEFESİ - Şöhretli talebeleri olmamakla birlikte en önde talebesi ; hristiyan Ebu Zekeriyya Yahya b. Adıyy 'dir. - Felsefesi ; talebesi Sicistani ve onunda talebesi Tevhidi tarafından devam ettirilmeye çalışılmıştır. 9,YY. İbn Miskeveyh de onu takip etmiştir .Bunun için bazıları onu "Üçüncü Öğretmen" (el-Mu'allim SALİS) İbn sina , ibn bacce, ihvan-ı safa da Farabi den etkilenmişlerdir.
Tanrı Anlayışı	- Varlığı 2 ye ayırır. Zorunlu/Mümkün - Tanrı = ilk mevcut = zorunlu varlık =ilk akıldır , makuldur , akıldır , alimdir.. - İlk Mevcut, kendi zatıyla vardır ve onun varlığının hiç bir sebebi yoktur. Tam aksine O, bütün öteki varlıkların var olma sebebidir. O, bütün eksikliklerden uzaktır. Bundan ötürü onun varlığı, varlığın en kıdemlisi ve varlığın en tam ve değerli olanıdır. ((2011F/15.-2016F/5.)) - İlk Mevcut, daima fiil halinde var olmuştur. O, asla kuvve halinde var olmamıştır. - İlk Mevcut, her yönüyle bir olduğu için, Onun kısımları bulunmadığından tanımı da yapılamaz - İlk Mevcut, kendisini idrak etmek için kendi dışında kendine benzer bir şeyi idrak etmeye muhtaç değildir. - İlk Mevcut, madde değildir ve onun hiç bir yönden maddesi de yoktur. O, özü itibarıyla fiilen akıldır. - O, özü bakımından düşünülen bir varlıktır (makul).	
Alem anlayışı	✓ İlk Mevcuttan meydana gelenlerin varlığı, İlk Mevcut'un varlığının taşması ve yayılması suretiyle mümkündür. ✓ İlk Mevcuttan taşanların (sudur edenlerin) varlığı hiç bir yönden İlk Mevcudun varlık sebebi ve amacı olamaz, ✓ İlk Mevcudun bilgisi, bildiği şeyin varoluş nedenidir. ✓ İBDA : Varoluşu kendi zatına ait olmayan bir şeyin varoluşunun sürüp gitmesini , devamını korumak ve sağlamaktır. ✓ O (ilk mevcut) ; ibda olunan varlığın illetidir. ✓ Hava , ateş , su, toprak varlıkları felek (ay üstü varlıklar) ve faal aklın etkisiyle olur. ✓ Falekler hareketsizdirler , ancak hayal etme yoluyla halden hale geçerler , değişirler, ve bu sebep hareketin sebebidir	

	✓ Bu değişmeler 4 unsurun değişmesine sebep olur. Kevn ve fesad (ortaya çıkma – bozulma) dünyasında ortaya çıkan değişmelerin sebepleri yine feleklerin hayal etmesidir. ✓ 10. Akıl =faal akıl = Cebrail ✓ İnsan akılı en üstün melekedir.o maddesiz şeylere ait makulleri veya maddeli şeylere ait makulleri almaya kuvve halinde ahzırdır. Fakat maddi şeylerde onları fiilen makul yapacak bir şey yoktur der bu nedenle kuvve halindekibu makulleri fiilen makul yapacak ve bizim aklımızıda fiilen akıl haline getirecek bir sebebe ihtiyaç vardır. Ve maddeli maddesiz şeyleri makul yapıcak sebep FAAL AKILDIR. ((2015F/18.)) ✓ Faal akıl maddesiz akılların sonuncusudur. Ay feleği de semavi kütlelerin sonuncusudur. Farabi'nin sudur anlayışı : Felleklerde en üstün olandan en aşağı bir akış ; yeryüzünde ; en aşağı olandan en yükeğe bir çıkış geręekleşir. Çünkü dünyamızda taşmanın değil , çıkışın şartları geçerlidir.
İnsan görüşü	• insan, beden ve nefsten oluşur.Beden duylular ile bilinen yönü.Nefs ise Bedenin sureti ve kıvamıdır. Daha açıkçası nefis, bedenin gücü, bedenin sureti ve bedenin kemalidir. • Beden ile nefis birbirine bağlıdır ve birlikte var olurlar. Yani faal akıldan sudur ederler. • Nefsin 5 gücü : 1. Besleyici (gadiyye) bedenin devamını tamamlar 2. Duyucu (hasse) 3. Ezberleyen (mütehayyile) 4. Hayal gücü (natıka) 5. Bir şeye doğru gönüllüce meyledilir veya ondan yüz çevrilir (nuzui) ((2011F/20.-2011B/14.-2012B/18.-2013F/16.-2013B/16.-2016F/14.-2016B/12.))
Ahlakı : Toplumun iyiliği ile kötülüğü ; etrafında toplanılan şahsın iyi veya kötü oluşundan kaynaklanır. Toplumsal kötülüğü, sosyal ahlaksızlığı kötü lidere , sosyal ve siyasi ahlakı , iyiliği iyi lidere bağlar	☞ Bedenin kemali nefis ile olduğu gibi nefsin kemali de akıl iledir ☞ Akıl, insanı insan yapan şeydir. ☞ Farabi için bilgi en yüksek erdemdir. Yüksekten gelmiş olan ve insana bilgi sağlayan akıl, elbette insanın hareketleri hakkında hüküm verme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Farabi, ahlakı bilgiye, bilgiyi de yüksekten gelen akla dayandırır. İnsan nefsinde irade vardır ve o, aklın edindiği makullere dayanan, yani akli düşünceler üzerine kuruludur. Böyle olunca insan, istemesini aklıyla yönlendirme (ihtiyar) gücüne, yani hür iradeye sahip demektir. Böyle bir hürriyet, insanın seçeneği olmadan kendinde bulunduğu bir vasıftır. insan, hür olmamakta hür değildir ((2011F/22. 2016B/15.-)) ☞ En büyük mutluluk ; iyiye iyi olduğu için yönelmektir. ☞

Bilimler Sınıflaması

- İhsa'ul ulum
(ilimlerin sınıflaması)
- Farabiye göre bilimler şu şekilde sınıflandırılır
- 1-Dil bilim ve bölümleri
- 2-Mantık bilim ve bölümleri
- 3-Öğretim bilimi ve bölümleri
- 4-Tabiat bilim ve bölümleri
- 5-İlahiyat bilimleri
- A)Varlıklar ve varlıkların durumları araştırılır
- B)Nazari bilimlerde kullanılan kanıtların ilkeleri tetkik edilir.
- C)Cisim olmayan ve cisimde bulunmayan varlıkların araştırılıp incelenir.
- 6-Töre (medeni) bilim ve bölümleri , fıkıh ilmi , kalam ilmi

☞ İnsanın mutluluğa ulaşması için aşağıdaki 4 erdemi taşıması gerekir :

- 1- **Nazari** : Amaç mutluluktur.
- 2- **Fikri** : Mutluluğa ulaştıran vasıtaları belirleyen bilgi.
- 3- **Hulki** : mutluluğa götüren vasıfların insan da huy haline dönüşmesi
- 4- **Mesleki /sanatsal** : tüm bu erdemlerin toplumda yaygınlaşmasına katkıda bulunmaya yarayan bilgi.

f-Bilgi teorisi

- İnsan eşyanın ne olduğunu bir gerçeklik olarak bilebilir mi? Bilebilirse , o halde bilmek ve bilgi nedir?
- C= bilgi mümkündür ve insan eşyanın bilgisini bilebilir. Yani eşyanın hakikati (kühü) bilinemez , eşyanın prensipleri , arazları , görüşleri bilinebilir.
- Başta Farabi olmak üzere Müslüman filozoflar sezgi yoluyla eşyanın hakikatlerinin algılanabileceğini ileri sürerler ve böylelikle agnostisizm (bilinemezci inanır ama emin değil) kurtulurlar.
- **Farabi felsefesinde bilgi teorisinin genel karakterleri**
- Farabi'ye göre bilgi ; UYUNUL Mesail 'de (eseri) geçtiğine göre ;
 - Mutlak tasavvur ve tasdiki tasavvurlarla
 - Nazar ve istidlal yoluyla
 - Fikir kuvveti veya akıl erdirmeye yoluyla
 - Müşahade yoluyla
 - Ahlaki kaideler yoluylave bütün bunlara ek olarak **DERUNİ TECRÜBE İLE** elde edileceğini söyler. Diğer eserlerinde ise Pratik sanatlar neticesinde elde edilirler .der..
- **Farabi nin bilgi Teorisi : MANTIKİ - SENSUALİST – RASYONALİST – PSİKOLOJİK – SEZGİSEL – ONTOLOJİK karakterlidir.**
 - 1- **Farabi'ye göre bilgi her şeyden önce mantık meselesidir :**

Bilgiyi elde etmek için , bilgi teorsini mantık üzerine inşa eder.
- Farabi'ye göre ; Bilgi asla mantığa aykırı olamaz.
- Bilginin ilk öncülleri ; makbulat ve meşhurat (bunlar insan zihninde bilkuvve (potansiyel olarak) mevcutturlar.(inneizm)
- Bunlar insanların müşterek hissinden kaynaklanan veya kendi ilimlerine güvenilen kimselerin ortaya attığı doğru bilgilerdir.
- **(Kant => A priori)**
- Bilgiler, insan mantığına aykırı olamazlar . **(Gazali => El Munkız 'da zarurat / bediyyat)**
- İbni Sina Farabi nin görüşünü derinleştirir.

- Her türlü kıyas , bilgi kaynağıdır. Kıyasın bilgi kaynağı olması için gerekli şartları :
 1. Kıyasın konusu varlığı ile yokluğu musavi olan mümkün şeyler olmaması
 2. Kıyasın neticesi zıddını içermemesi (**intac**) gerekir.
- Makbulat ve meşhurat ile beraber kıyas yoluyla elde edilen mantıki bilgiler , ilk bilgiler ve ilk prensiplerdir.

Farabi'ye göre bilgi 2. Derecede bir hissi idrak işidir :

- ✓ İnsanda bilginin meydana gelmesi hisseler yoluyla.
- ✓ His yoluyla müşahhas (somut) ve mürekkep (bileşik) varlıkların bilgisi elde edilir. Zorunlu ve basit cisimler bilgisi his yoluyla elde edilemez.
- ✓ Duyguların merkezi insan nefsidir. Eşyanın sureti duyu organlarıyla elde edilir. Ve bu nefiste hayal ve hatırlama güçleriyle bu bilgiler muhafaza edilir.
- ✓ Nefsin eşyanın bilgisini elde etmesinin şartı : nefis gafil olmayacak , şuur halinde olacak. sadece akıl ile olursa eşya idrak edilemez. Akıl beden ile alakalı olacaktır.
- ✓ His ile mutlak doğrunun tam olarak bilinmesi söz konusu değildir. his ile elde edilen bilgiler tam olarak doğru olmayabilirler. Kendilerini farklı yansıtırlar.
- ✓ Hissi idrakle elde edilen bilgiler Cüz'i bilgilerdir. Çoğalma ve artma söz konusudur.
- ✓ Nefs (ruh) , hayal etme ve hatırlama gibi iç kuvveleriyle eşyayı idrak eder eşyayı görmeden de idrak etme , hayal etme durumuna gelir ve insan nefsi kemale erer.

3-Farabi'ye göre bilgi 3. Derecede bir akıl ve nazar (rasyonalizm) işidir :

- Akıl yoluyla vasıtasız tecrübi ve akli bilgiler elde edilir.
 - Düşünce yoluyla vasıtalı nazari bilgiler elde edilir. **Aklı 2'ye ayırır : 1- Teorik Akıl 2- Pratik akıl**
- A**-Heyulani Akıl => İnsanın doğuştan sahip olduğu ve maddi olmayan akledilebilir , suretleri kabul eden bir cevherdir
- B**-Bilfiil akıl => kendisinde dış varlığın suretini kazanması ve saklaması
- C**- Elakıl elmüstefad (kazanılmış akıl) => Dış dünyadaki hassi varlıklara ihtiyaç duymadan , aynı nevi varlıkları her an bilinebilir
- D**-Faal Akıl => Bütün dış varlıkların suretlerini bilfiil kendinde önceden bulunduran akıldır. Faal aklın diğer akıllara olan bağı güneşin göze olan bağı gibidir. Nasıl ki güneş olmadan göz göremezse faal akıl olmadan diğer akıllar icrada bulunamazlar.

4-Farabi'ye göre bilgi 4.derecede bir sezgicilik (illuminationizm) işidir :

- ✓ Akli bilgiye mutlak gerçek diyebilmemiz için faal akıl ile müstefad (kazanılmış akıl) aklın birleşmesi gerekir. Eğer birleşmezlerse bu bilgi hissi bilgi olur.

Farabiye göre bilgi 3'e ayrılır :

1. **İlk bilgiler (meşhurat –makbulat)** = doğruluk ve yanlışlıkları düşünülmezsizin herkesin doğru kabul ettiği bilgi
2. **Hissi ve Mantıki bilgiler** : Bu bilgiler kesinlik arzetmezler ve Farabi'de bunları gerçek bilgi olarak kabul etmez.
3. **Tasdiki Bilgiler** : Doğrulukları sabit olmuş nazari ve akli bilgilerdir. Farabi nin ilim dediği bilgiler bu bilgilerdir. Hüküm ifade ederler ve külli bilgilerdir.

Farabi Felsefesinde Bilgi Teorisinin Kozmolojik Yönü :

- Ay altı alemde sadece insan bilen ve düşünen varlıktır. Hayvan ve bitkilerde ise böyle bir şey yoktur. Ay üstü alemde ise felekler Farabi'ye göre hem canlıdır hem de hayal ederler. Arada ki fark ise felek ; evvela eşyayı teakkul eder, sonra tahayyül eder ; biz ise eşyayı önce tahayyül eder , sonra teakkul ederiz.

Farabi Felsefesinde Bilgi Teorisinin Ontolojik Yönü :

Bilgi varlık , varlıkta bilgidir. Varlığın sebebi de bilgidir. İnsanda ki fikir veya bilgi fiile dönüşmek ister.

Farabi'ye göre Bilginin Değeri :

Teorik değeri

- 1-İnsan aklını geliştirerek düşünmeye sevk eder.
- 2-Bilginin kendisi fazilet olduğundan hem dünya hem de ahiret mutluluğu kazandırır.
- 3-İnsan aklederek 3. Ve 4 . bilgi yani müstefad ile faal akıl birleşir ve birleşen bilgi mutluluk kaynağı olur.

Pratik değeri:

- 1-İnsanı yaratıcı yapar.
- 2-Bilginin her türlü uygulamalarıdır.
- 3-Felsefe , insanlara mutlu olmalarını iyi bir idareci vs. olmalarını tavsiye eden bir bilgidir bir sanattır.

FARABİ'YE GÖRE İNSAN TOPLULUKLARI : bilge ve mutluluk derecesine göre şu şekilde ayrılır :

- 1- **Faziletli devlet ve millet :**Devleti yönetenlerle fertleri bilgili olan kişilerdir. Siyaset , ahiret , dünya bilgisi
- 2- **Cahil devlet ve millet:** Heyulani veya bil kuvve akıl seviyesinde kalmış kişilerin yönettiği devletlerdir. Bildikleri şeyler sadece dünya işleridir.
- 3- **Fasık devlet ve millet:** Teorik olarak doğru bilgilere sahip pratik olarak doğru bilgilere sahip olmayan , yanlış ve gerçek olmayan zevklere göre yönetilen devlet
- 4- **Dalalette olan devlet ve millet :**Tamamen içgüdülerle idare edilen insan gruplarıdır. Akli ve dini bilgidен yoksundurlar.

FARABİ FELSEFESİNDE BİLGİ TEORİSİNİN ORJİNAL YÖNLERİ

1. Aristonun ortak duygusuyla hayal gücünü karıştırarak bunu “tahayyül” olarak adlandırır. Ve bunun 5 duyu ile elde edilen mahsusatın izlerin nefse nakşetme ve muhafaza etmek olarak tayin eder.

Aristo' nun fantasia (nefsin hayal kuvveti)nı 2 güce ayırır:

- 1- Mahsusatları muhafaza edici ve onları koruyucu
- 2- Benzerlerini birleştirici

*** İbn Rüşd Farabi yi nefse hayal etmeyi bir 2. güç ilave etmesini tenkit eder.çünkü nefiste hayal etme mevcuttur.

**FARABİ FELSEFESİNDE
ONTOLOJİK DELİLİN
TEMELLENDİRİLMESİ**

- Varlığı vacip ve mümkün diye 2'ye ayırmış ve onları zorunlu ve mümkün oluşları açısından Allah'a ait (zorunlu) ve Allah tan başka bütün var olanlara ait (mümkün) diye ikiye ayırır. Ve bu ayırımla Allah ın varlığını ispatlar. Allah ın varlığını ilk defa bu şekilde Farabi formüle etmiştir.
- Allah ın varlığını "sonradan yaratılmışlık (hudus) yoluyla da ispatlamaya çalışır.
- Sebeblilik yolu ile ispatlar (illiyet)
- İlk muharrik ve hareketlilik delili ile ispatlar. Allah ın varlığını ontolojik delil ile ispatlar. Bu delil : batı felsefe ve kelimasında meşhur olan delildir.

2. Nefs ve ruhu ; bedenın dışında kabul etmez. => Eflatun ve plotin den ayrıldığı nokta ; Aristoya yakın olduğu nokta)
İnsani nefis önce 5 duyu ile akıllar haline dönüşür. Ondan sonra da bilgiyi vasıtasız Allah tan değil , peygamberler gibi faal akıldan alır

Faal akıl maddeye suretler verir. Ona göre faal akıl Allah ile insan aklı arasında bir yerdedir. Faal akıl : hem akıl hem akıl hem de makuldur.

ONTOLOJİK DELİL : Kant bu delili apiriori olarak isimlendirmiş ; Anselm ise ispatlamıştır.

- **Bu delil 2 ana felsefi düşüncede vardır :**
 1. Düşünce halinde ki her şey gerçek bir varlığa aittir. Allah ın varlığı fikride böyledir.
 2. Az mükemmel olan , daha çok mükemmel olan ve en mükemmel yetkinin zorunlu olarak var olduğunu kabul ettirir. Bu mükemmel varlık Allah tır.
- **Anselm de aynı şekli savunur ve ontolojik delili şöyledir :**
 1. En mükemmellik
 2. Düşünmeden varlığa varması
- Kendinden daha büyük hiçbir şeyin algılanamadığı gerçekte ve düşünce de var olan en büyük ve gerçek şeydir.
- Ontolojik delili kullananların başında Descarets gelir. Doğuştancılıkla birleştirir.
- Kant ; saf aklın önverileri olduğunu deney ve tecrübeye dayanmadığı için kabul etmez.
- Kant'a göre Allah ın varlığına inanmak APİRİORİ dir. Allah ın varlığını inkar etmez ve bir eserinde Allah ın varlığının postulasını yapar. Ve ispatlamaya çalışır.
- Descartes'e göre Allah ın varlığı sadece saf aklın varsayımı ve önyargısı değil , sezgiye göre vardır:
- Farabi diğer filozoflardan farklı olarak aşk , en mükemmelin mükemmeliğine duyulan bir iç duygu , bir iç özlem , bir bilme arzusu ve imandır. Mükemmellik = aşk

Allah c.c. en mükemmeldir / aşk 'ta seven de sevilen de O'dur.

--	--

İBNİ SİNA (980-1037) Aristo ve yunan filozoflardan etkilenmiştir. “Şeyhur Reis” “avicenne – aven”

1- Hayatı ve Eserleri	980 yılında Efşene'de doğmuş bir filozoftur. Söylediğine göre evlerinde dini, bilimsel ve felsefi sohbetler eksik olmayan filozofun, Fıkıh ile meşgul olduğu sıralarda Buhara'ya Ebû Abdullah el-Nâtîlî isminde bir filozof gelir. Bu filozoftan tahsil görmeye başlayan filozof, Ondan önce İsağojî okur. Daha sonra aynı hocayla Oklid'in "Enasır" adlı geometri kitabını ve Batlamyus'un el-Majesti'sini okur. Çok hareketli ve kısa geçen hayatına rağmen, kendi çağının en önemli düşünürlerinden biri olan filozof, modern çağlara kadar kendini kabul ettirmiş ve İslam felsefesi geleneğine ismini verdirecek ölçüde ayrıntılı ve mükemmel bir felsefi sistem kurmayı başarmıştır ((2016F/13.-2016B/16.)) - Hayat hikayesini bizzat öğrencisi Cüzcanî'ye bizzat kendisi yazdırmıştır. - Sivanul Hikme kütüphanesi de müdürlük yapar. - Doğu felsefesi ve mantığını kurmayı denemiştir. - Helenistik felsefeyi İslam kültürüne göre yeniden ifade etmiştir. - Kitâbu'ş-Şifa: 10 cilt halinde basılan bu eser, bir bilim ve felsefe ansiklopedisidir. - Kitâbu'n-Necat: eş-Şifa'nın özeti sayılır. - el-İşarât ve't-Tenbihât: En son eseri diye kabul edilir. - el-Kanun fi't-Tıp - Uyunu'l-Hikme - Danışname-i Alai - el-Hikmetu'l-Meşrikdyye - el-Mübahasat - Kitâbu'l-Mebde ve'l-Mead - Risale fi Mahiyeti'l-Aşk ((2011F/21.-2011B/15.-2012F/24.-2012B/25.-2015F/4.))
2- İbni Sina Ekolü	- En önemli öğrencisi Ebu Ubeyd El cüzcanî - Doğu Felsefesi projesini Sühreverdi devam ettirmiştir. - Tusi , Razi , el İcî İbni Sinacıdırlar. - Suhreverdıcilik + ibni Sinacılık = bugün İran 'da hikmet felsefesi
a. Varlık Nazariyesi	- Sudur anlayışına dayanır : zorunlu varlık olan Tanrı'dan yalnızca Akıl çıkar => İlk akıl = Allah - Fail akıl = Cebrail = vahibu's suver - Aklın suduru – Tanrı anlayışı – Alemin varlığın mümkünlüğü - Sudur düşüncesinde üstü kapalı olarak bulunan mahiyet ve varlık ayrımını , İbn sina açıkça dile getirmiştir. sadece Tanrı basittir, kendi varlığı itibarıyla mutlak olarak basittir; diğer mevcudat ise ikili bir tabiata sahiptir. Aslında bu görüş, sudur nazariyesinin kalkış ve ilerleyiş ilkesidir. Ancak bu ilkeyi açıkça fark edip dile getirmeyi İbn Sina başarmıştır. Bu nedenle de varlık nazariyeleri içinde mahiyet ve varlık ayrımına dikkatleri çekme başarısı ona aittir. " ((2014F/9.-2015F/12.))

	• Tanrı'nın varlığı zorunlu , diğer varlıkların varlığı mümkündür. Yani onların varlığı Tanrının varlığına bağlıdır. • Suret olmadan madde , madde olmadan suret kendi başına yokluğa mahkumdur. Tanrı'nın var olmaması bir çelişkidir , fakat mevcudatın ve alemin var olmaması bir çelişki değildir. böylelikle alem ve mevcudat varsa Tanrı'nın varlığı zorunludur. • Tanrıyı kendi başına var olan olarak görmekle diğer bütün varlıkları araz konumuna yerleştirir. Varlık madde ve surete yönelik Tanrısal faaliyetin adıdır. Varlık nesnelerin sıradan arazları gibi bir araz değildir. • Mahiyet ; Tanrı da yahut faal akılda dış dünyada tek tek somut varlıklar tarafından temsil edilmeden önce vardır . (ka'lu bela) .İbn Mahiyetler bu ferdi varlıklardan sonra bizim zihnimize yer alırlar. Onlar, dış dünyada değildirler. Eğer onların dış dünyada varlıklarından söz ediliyorsa, bu, mecazi bir varlıktır. Nitekim İbn Sina'ya göre tek bir mahiyetin aynı şekilde birçok şeyde var olması mümkün değildir. Anlaşıldığına göre mahiyetin, birbirinden oldukça farklı, iki varlık (var olma) seviyesi vardır. • Mahiyetin 2 varlık seviyesi : 1. Tanrı veya faal akılda ki seviye => YARATICI 2. İnsan zihninde ki ve tek tek somut varlıklarda ki seviyesi => TAKLİT ((2016F/9.)) • Varlık var olan nesnelere ilave edilen bişi değildir , fakat varlık mahiyete eklenen yeni bir şeydir.
b. İnsan Anlayışı	✓ İnsan = ruh + beden ✓ Ruhun manevi bir cevher olmasından kasıt ;ruhun bedenden tam olarak bağımsız bir cevher olmasıdır. (uçan insan) ✓ Bedenimizin varlığındna kuşku duysak bile , ruhumuzun var olmadığını asla düşünemeyiz . (ruh tek başına da olsa farkında varabilir) ✓ Ben bilinci ile kalp veya beyne sahip olunmaz , bu ancak ruhun varlığı ile mümkündür. ✓ Ruhun ve beynin faaliyetleri vardır. beyindeki bileştirici ilke beynin kendisi değil bizzat ruhtur. Öyleyse ruh başlı başına varlığı ile bağımsız bir cevherdir. Ve o bizim aşkın BEN imizdir. ✓ Ruh ile beden aynı anda yaratılır ve bedenden ayrıldığı zaman da ruh yok olmaz ve bir başka ruhla özdeşleşerek veya ilahi bir ruh ile bütünleşerek değil ferdi kalarak ölümsüzdür. ✓ Ruh beden ilişkisinde esas ilke : ruhun maddeyi etkileyecek yapıda (ruh maddeyi güç , arzu , istek ve hayal le etkiler.) , madden de ruha tabii olacak bir tabiatla olduğu anlayışına dayanır. Nazar ve mucize olaylarını bu ilkeye göre açıklar. ✓ Ruhun 3 tür etkinliği vardır : 1. Bitkisel etkinlik : beslenme , büyüme ve üreme güçleriyle bitkisel faaliyet gösteren ruhtur. 2. Hayvani etkinlik : hissi idrak ve hareket etme güçleriyle faaliyet gösteren ruhtur. ⇒ İdrak => iç idrak : hayal , vehim vs. dış idrak : 5 duyu ⇒ hareket => 1.harekete sevk eden güç : istek ve öfke (irade) 2.hareketi yapan güç : bizzat kaslarda yayılmış halde bulunan ve kasılma ve gevşemeyi yapan güçtür. (kudret) 3. İnsani etkinlik : 1. Bilgiyi kazanan güç (nazari akıl) : maddeden soyut makul anlamları tasavvur ve tasdik eden, faal akıl dan bilgi alan bir yapıdadır. 2. Bilgiyi eyleme döken güç (ameli akıl) : Nazari akılda ki bilgileri gerçeklik dünyasında yansıtan , bedeni etkisi altına alan bir yapıdadır.

c. Varlık ve Aşk	- Aşk ın tam olarak ontolojik bir mana kazandığı ilk filozof : EMPEDOKLES’tir. - Aristo ya göre Aşk ; Aşk hem şeyleri birbirine yaklaştırmayı yönüyle etkin sebep hem de maddenin karışımında bir pay oluşturması yönüyle maddi sebeptir. - Empedokles’e göre aşk ; toprak , su , hava ve ateş gibi 4 esas unsurun beşincisidir. + aşk – kin - Eflatun ; Aşk’ı hem bir ilah , hem bir şeytan , hem de ruhun bir ihtirası olarak görmesiyle Aşk’a psikolojik bir mana yanında yaratıcı bir fonksiyonda vermiştir. - Plotin ; Aşkı yaratılmış ve yaratıcı bulur. - Farabi ; Allah ı hem ilk aşık , hem ilk maşuk ve hem de aşkın bizzat kendisi kabul ederek aşka daha da çok bir ontolojik mana kazandırmıştır. - Risale fi mahiyetül Aşk : İbni Sina aşk ontolojisi - Yukarıda k filozofların aşk için görüşlerinden etkilenmekle birlikte onlardan şu maddelerle ayrılır : - Eflatun ve plotin den ayrı olarak aşkı canlı varlıklardan sadece insana değil , canlı cansız bütün varlıklara has kılar. - Aşk , en yetkinin yani Allah ın varlığını bulmamızda bir delildir. <u>İbn Sina Aşkı 2’ ayırır :</u> 1. PSİKOLOJİK AŞK : Güzel ve uygun olanın arzu edilmesidir. Bizzat muhabbettir. => his, arzu , şevk , duygu - El aşk el ihtiyarı => Aşk eğer insanda akılla , diğer varlıklarda içgüdüyle birleşirse bir aşk meydana gelir ki ibni Sina buna bu adı verir. Sahibinde bir irade kuvveti meydana getirir. Aşık olduğu şeyde bir zarar görürse maşukundan vazgeçebilir. Örn : eşek kurdu görünce arpa yemekten vazgeçer ve olanca gücüyle kaçmaya başlar ☺☺☺ felsefede ki en mantıklı örnek ☺☺☺ 2. ONTOLOJİK AŞK : Bu aşk , bütün varlıkların hem özü hem de sebebidir. İlk varlık (Allah c.c.) hem aşk hem de aşık hem de maşuktur. Varlıkların varlıkları ile Aşk birbirinin aynısıdır. aşkı sadece insana has kılmaz; tersine onun özelliği, aşkı canlı, cansız, bitki, hayvan, bütün varlıkların bünyesine yayılmış, doğuştan var olan bir kuvve olarak görmektedir. İbn Sinâ Aşk'a hem ontolojik, hem de psikolojik ve bilgi yönünden öyle bir değer verir ki, o insanın kendi iç yetmezliğini ve acizliğini tamamlar. Diğer yandan Aşk, "En Yetkin" varlığını bize gösterir ki, ona bütün varlıklar doğuştan olmak üzere, insan bilkuvve, diğer varlıklar bilfiil âşıktırlar. AŞK=VARLIK ((2016B/11.)) ⇒ Allah ın kendine aşık olup , kendi varlığını ve varlıkları yaratmasına TECELLİ denir. ⇒ İbni Sinaya göre ; Aşkın sebebi ilahi zattır . Zat ile varlık ve aşk aynı şeydir ve birdirler. - İbn-i Sina’nın Allah ın varlığını ispatı : “Allah ın Estetik Delili”
--------------------------------	--

	<u>Diğer filozofların Allah ı ispatlama delilleri ; İbn Sina ise aşk ile ispatlamaya çalışmıştır.</u> a.Varlığı mümkün ve zorunlu oluşu ayırımından faydalanarak b. hareket delilinden c. Sebeplilik delilinden d. Bizzat varlık fikrinden hareketle elde edilen delil. • <u>İbn Sina’da Aşka dayanarak Allah ı ispat öncülleri :</u> a) İbn Sina'ya göre bütün varlıklar canlı olsun cansız olsun hepsinde doğuştan bir Aşk vardır. Bu Aşk, bu varlıkların yetkinlik derecelerine göre derece derecedir; b) Aşk, bu varlıkların hem kendisi hem de sebepleridir; c) Allah İlk Âşık, İlk Maşuk ve İlk Aşk'tır; d) Allah, ilk illet olduğu için İlk Aşk ile Tecelli edicidir.
d. Bilgi Teorisi	☞ Bilen öznenin , bilinen nesnenin suretini almasıdır. Bu algılama duyularla elde edilir. ☞ Ruh bedenden ayrı bir cevher dir.Akıl maddi değildir. Herhangi bir organda yerleşik bulunamaz der.Ona göre, İnsanda doğuştan potansiyel olarak var olan akıl, bölünmez, gayr-ı maddi, şahsi ve hiç bir zaman yok olmayan bir güçtür. Aklın bu ilk durumu, potansiyel halde olduğu için onu fiil hale çıkaracak bir ilkenin gerekliliği de ortadadır. Zira akıl, bu ilkeye sahip değildir. Sahip olsaydı o daima fiil halde olurdu. Oysa durum böyle değildir. İbn Sina’ya göre, insan aklının kazanabileceği tüm suretleri bulunduran ve insan aklına rehberlik eden akıl FAAL AKILDIR .((2016F/1.)) ☞ Duyu organlarıyla algılanması için objenin suje karşısında olması gerekir. Bazen obje hayaldede b ulunur o zaman objenin fiilen varlığına gerek yoktur. burada ki soyutlama algılama çeşitlerinden vehime aittir. Fiili olarak bulunmasa da sujenin düşündükleri maddi yansımalarıdır. ((2011F/19.-2011B/13.-2012F/21.-2012B/17.-2013F/18.)) <u>Bilen (nazari) aklın faal akıl ile irtibat dereceleri 2 ye ayrılır. 1. Kuvve (potansiyel) 2. Mutlak (gerçek) fiil hali ((2011F/26.))</u> <u>Kuvve halini 3 dereceye ayırır :</u> 1. Kuvve halinde akıl : Her insanda mevcut olan ve kendisinde herhangi bir nakış bulunmayan yeti. Örn : Çocuktaki yazma gücü 2. Meleke halinde akıl : Düşünmeyi mümkün kılan ilk bilgilerin yan “bir şey hem var hem yok olamaz.” , “bütün parçasından büyüktür.” Gbi önermelerin faal akıldan alınmış olduğu irtibat derecesini gösterir. Örn : Çocuğun kağıt kalemi harfleri tek tek tanımasına benzer. 3. Fiil halinde akıl : ilk bilgiler vasıtasıyla kazanılmış bilgilerin faal akıldan elde edildiği irtibat derecesini gösterir. Örn : çocuğun harfleri kağıt kalem kullanarak yazmasına benzer. ☞ İbn Sina'ya göre bilgi, mantıksal formuyla bir objenin suretinin tasavvuru veya bir objenin diğer objelerle ilişkisinin tasdikinden ibarettir. Tasavvur, objesine uygun ise buna hakiki tasavvur; tasdik de kurulan ilişkinin başka şekilde olması mümkün olmayan bir ilişki ve insan bundan emin ise buna da yakini tasdik adı verilir.

e. Bilim Felsefesine kısa bir bakış	✎ Bilim ; bilginin felsefesinin yapıldığı kısımdır (nazari kısım) ✎ Bilim de esas olan nazariyattır yani TEORİ’dir ✎ Bilim de teoriyi benimsemesinin sebebi , salta felsefeyle ilgilenmesi ve Aristoyla kendinden önceki filozofların doktrinleriyle yakından ilgilenmesidir. ✎ Bilim anlayışı ile ilgili bir örnek : hastalık vücuttaki bir dengenin bozulmasıdır. Ve bu hastalığın tedavisi için bu dengenin yerine gelmesi lazımdır. Tabib vücuttaki dengeyi sağlayan sıcaklık, soğukluk, nemlilik , kuruluk gibi sıfatların varlığını yokluğunu anlayacak ve tedaviyi kolaylaştıracaktır. Eğer vücutta fazla soğuk varsa vücuttaki sıcaklığı artıracak ve hastaya ona göre yiyecek içecek tavsiye edecektir. Yani İbn sinaya göre tabiblikte aslolan teori kurabilmesi , geliştirmesidir. Bildiklerini tatbik etmesi değil. Bunu El Kanun Fit tıb eserin de “gerçek tabib , teoriler kuran , tıpta akli açıklamalar yapan kişidir.” Diyerek ifade etmiştir. Her zaman ki gibi bu düşüncesinde de Aristo ve Yunan filozoflardan etkilenmiştir. Yunan filozoflarda tabiblik için tatbik yok , hatta ameliyatları bile aşağılık bir iş saymışlardır. ✎ Bilim de keyfiyet vardır ; Kemiyet yoktur. bu sebeple matematik ve astronomi ile pek fazla ilgilenmemiştir. ✎ Bilimi sadece bir teoriden ibaret olarak görmesi BİRÜNİ ile ters düştüğü kısımdır. Çünkü Biruniye göre bilim pratik , deney, tecrübe ve matematiksel olarak ifade edilen kemiyetsel veridir. Yani Biruni matematiğe ve Astronomiye önem vermiştir.
f. Atomculuğu Tenkidi	✎ ŞİFA, NECAT ve İŞARAT adlı eserinde atomculuğu red eder. ✎ Nazzam ve Kindi de atomculuğu reddetmiştir. ✎ Atomu redderken fikirlerini somuştırmak için aristoyu kullanır. ✎ İbn sinanın atomla ilgili tenkitlerini Fahreddin El Razi LUBABÜL İŞARET adlı eserinde ele alır. ✎ Tusi bu konularla pek ilgilenmez. En iyisini yapmış ; tebrike diyor kendilerini ☺ bir de o ilgilenseydi vay halimize.. :(☺) ✎ Atomculuğu “TEMAS TEORİSİ” ile reddeder. ✎ Ona göre ; cisim tek ve devamlı bir cevherdir, atomlardan teşekkül etmez. Yani bir bütünün parçaları arasında bir devamlılığın olması için teması gerekir. e temas varsa parçalar vardır ve böylelikle bölünemez denen parçalar bile bölünebilir. Ona göre cisim sınırlı ve devamlı bir MİKTAR dır. Ayrılır , birleşir. Cismin devamlılığı cismin tabiatındandır. Devamlılık varsa temas vardır. Cisim de , hareket de zaman da sonsuza kadar bölünebilir. Sonsuz diye hakiki bir kavram yoktur. ki sonsuz u ikiye ayırmıştır: 1. Gerçek sonsuz : böyle bir şey yok , negatiftir. 2. Mecazi sonsuz : çok uzak yerleri ifade etmek için kullandığımız adı üstünde mecazdır. • Bu görüşleri İslam filozoflarından EBUL BEREKET EL BAĞDADİ takip etmiş ve geliştirmiştir. • Var ve yok olmakta sonsuza gidemez.

g. Tenasühü Reddi	☞ Tenasüh : aynı ruhun ister insan bedeni , ister hayvan bedeni ve isterse bitki bedeni gibi çeşitli bedenlere sırasıyla girebilmesini kabule eden görüşe denir (reankarnasyon) . ((2011F/30.-2011B/28.-2012B/24.)) ⇒ Bu nazariyeyi ilk defa ortaya koyan FİSAGOR'dur. Fisagor dan sonra en çok benimseyenler ise Platon ile Platin'dir. ⇒ Aristo tenasüh nazariyesini Ruh Hakkında adlı eserinde fisagorcuların ruh ile beden arasında bir ilişki kuramamaları ve ruhun bedensiz ayrı olarak var olmadığı görüşlerinin yanlışlığını savunarak tenkid etmiştir. ⇒ İbn sina ; tenasühü ŞİFA ve NECAT adlı eserinde reddetmiştir. ⇒ Ruh ile beden arasında bir birlik vardır ve bu tesadüf değildir. her beden bir kere var oluyorsa her bedenin kendine özel bir ruhu olmasını istemesi gayet tabiidir ☺ ve her beden kendi ruhunu ister. ⇒ Her canlının kendine ait bir ruhu vardır ve canlı bunun şuurundadır , eğer bir ruhun bir çok bedeni olsaydı ruh, hangi bedenle ilgilenecekti
h. Peygamberlik Anlayışı	• İbn sina peygamberlik anlayışını insanın sosyo-politik yapısına bağlar. ⇒ Kişi insani ilişkilerini sağlıklı bir biçimde devam ettirebilmek için ilahi bir inayete muhtaçtır. İlahi nizam olmazsa insanlar arasında ihtilaf çıkması muhtemeldir. İlahi nizamı sağlayacak kişi ise onlara örnek teşkil edecek bir peygamberdir. • Peygamber, diğer insanlardan farklı olarak eğitim ve öğretim olmadan da faal akıl ile yüksek derece de iritbat halindedir. Sezgiye dayalı bir deneyime sahiptir. Ve bilginin dağıtım yeridir. Bundan dolayı peygamber hem akli hem de ahlaki bir doyum temin eder. • Peygamberlik tebliğ ile insanları etkileyecek ve somut biçimde başarılı olmak zorundadır. İşte bu yüzden peygamber çok güçlü bir tahayyül gücüne (HAYAL)sahip olmalı ve akli gücünü sadece zihinleri değil maddeyi de etkisi altına alacak şekilde etkin kılmalıdır. Böyle bir kişinin hareketlerini duyan okuyan kimse sadece duymakla okumakla kalmayacak ; onun hayatını örnek alma eğilimi içinde olacaktır. ((2013B/12.-2014F/11.-2015B/3.)) • Peygamberin vahiy meleğini görmesinin, sesini işitmesinin , , cennet ve cehennem den bahsetmesinin sebebi ; onun hayal gücünün sembolleşmesi ve telkini , peygambere düşündüğü ve tasavvur ettiği şeylerin canlı güçlü hayallerini de sağlar ve oda bunları görmeye ve işitmeye başlar. • Dini metinlerin çoğu mecazi (sembolik) usuptadır. Yani onların altında saklı bulunan hakikatler vardır. işte bu sembollere bürünmüş manevi hakikatleri günyüzüne çıkarmak için peygamberin getirdiği ve devlet adamı olarak otoriteye dayalı düzenlemeyle ortaya çıkar. Çünkü din , peygamber olmadan saf akıl üzerine kurulamaz. ((2011F/23.2011B/16.-2012B/19.-2013F/17.))

D- İbn Rüşd (1126-1198) Averroes.....Averroism

- Kurtuba'da dünyaya gelmiştir.
- Kurtuba şehrinde Matematik, Fizik, Astronomi, Mantık, Tıp ve Felsefe alanında da kendini yetiştirmiştir.
- Emir Ebû Ya'kûb Yûsuf, Aristo' nun Arapçaya çevrilen kitaplarını okurken zorluklarla karşılaşmış, eserlerin daha iyi anlaşılması için şerh edilmelerini veziri **İbn Tufeyl'den** rica etmiş. o zaman İbn Rüşd'ü saraya davet ederek kendisini Emir'e takdim etmiştir. **((2011F/25.))**
- Avrupa Renaissance döneminde İbn Rüşd'ün önerdiği bilimsel yöntemi benimsemeye çabalarken Doğu'da mistik ve dini akımlar uğruna ilim ve felsefe kurban edilme yoluna gidilmiştir. İbn Rüşd bizzat bilim-felsefe taraftarları ile dindarlık adına din taraftarları arasındaki çatışmanın sonuçlarına maruz kalmıştır. Bu çatışma, Batı'da, bilim ve felsefe yanlılarının, Doğu'da, din adına din taraftarlığı yapanların başarısıyla sonuçlanmıştır
- Din insanın değil, insana karşı olanların karşısındadır. İbn Rüşd bu ana fikri işlemeye büyük önem vermiş ve özgün eserlerini bu çerçevede ortaya koymuştur.
- İbn Rüşd, İslâm âleminin yetiştirdiği en büyük Aristocu filozof, değerli bir tabip ve bilim adamıdır. Aristo'yu tam olarak ilk defa dünyaya tanıtan odur. Gazâlî'nin Aristocu filozoflara karşı yönelttiği tenkitlere, yaptığı karşı tenkitleriyle tanınmıştır.

ESERLERİ	☞ 1. Faslu'l-Makal fima Beyne'l-Hikmeti ve'-ş-Şeriatu mine'l-Ittisal ☞ 2. el-Keşf an Menahici'l-Edille ☞ 3. Tehafutu Tehafuti'l-Felasife ☞ 4. Tefsiru Maba'det'-Tabi'a ☞ 5-el-Bidâye ((2011B/22.2012F/27.-2012B/27.-2013B/17.2015B/4.2016F/11.-2016B/7.)) ☞ 6-Makale fi'l-Akl ☞ 7-Faslu'l-Makâl		
FELSEFESİ	<table><tr><td data-bbox="271 794 488 1369">A) DİN-FELSEFE ilişkisi</td><td data-bbox="488 794 2222 1369"> ☞ Felsefe ve filozofları savunma görevini üstlenmiş , fakihlerin ve kelamcılarının felsefeye hücumlarını onların kullandıkları yöntem ve deliller ile durdurmaya ve barış sağlamaya çalışmıştır. Faslu'l-Makal adlı eseri bunun sonucudur. ((2011F/17.-2012B/16.)) ☞ Felsefe hikmettir ve Kuran hikmetin öğrenilmesini ve alınmasını vacip kılar. Felsefe gerçeğin bilgisi ve işlenmesidir. Dinin amacı da gerçeğe inanmak ve bilgisine göre davranışta bulunmak hususunda kılavuzluk etmek, öneri ve uyarıda bulunmaktır. Öyleyse gayeleri bakımından din ile felsefe arasında bir fark yoktur. Ancak din ile felsefenin bu amaca kılavuzluk etme yöntemleri farklı farklıdır. Farklı yöntemlerle ayrı yollardan aynı amaca ulaşmak, insan tabiatının ve bize verilmiş olan bu dünyanın kaçınılmaz kıldığı bir hizmettir. Farklı yol ve yöntemler, farklı hakikatlere değil aynı hakikatin değişik yönlerini gün ışığına çıkarır . ((2016F/2.)) ☞ Akıl yürütmek, çıkarım yoluyla bilgilenmek, felsefenin yöntemi ve dolayısıyla öğrenilmesini vacip kılar. Aksi ise , nazar (akıl yürütmek) ve itibarı (çıkartım) emreden ayetleri görmezlikten gelmektir. Kuran göre Burhanı kullanmak vaciptir. Ancak burhan yolu, filozofların yoludur ☞ Bu yolun fakihlere ve kelamcılara açılması mümkündür, ama halktan bu yola girmesi beklenmemelidir </td></tr></table>	A) DİN-FELSEFE ilişkisi	☞ Felsefe ve filozofları savunma görevini üstlenmiş , fakihlerin ve kelamcılarının felsefeye hücumlarını onların kullandıkları yöntem ve deliller ile durdurmaya ve barış sağlamaya çalışmıştır. Faslu'l-Makal adlı eseri bunun sonucudur. ((2011F/17.-2012B/16.)) ☞ Felsefe hikmettir ve Kuran hikmetin öğrenilmesini ve alınmasını vacip kılar. Felsefe gerçeğin bilgisi ve işlenmesidir. Dinin amacı da gerçeğe inanmak ve bilgisine göre davranışta bulunmak hususunda kılavuzluk etmek, öneri ve uyarıda bulunmaktır. Öyleyse gayeleri bakımından din ile felsefe arasında bir fark yoktur. Ancak din ile felsefenin bu amaca kılavuzluk etme yöntemleri farklı farklıdır. Farklı yöntemlerle ayrı yollardan aynı amaca ulaşmak, insan tabiatının ve bize verilmiş olan bu dünyanın kaçınılmaz kıldığı bir hizmettir. Farklı yol ve yöntemler, farklı hakikatlere değil aynı hakikatin değişik yönlerini gün ışığına çıkarır . ((2016F/2.)) ☞ Akıl yürütmek, çıkarım yoluyla bilgilenmek, felsefenin yöntemi ve dolayısıyla öğrenilmesini vacip kılar. Aksi ise , nazar (akıl yürütmek) ve itibarı (çıkartım) emreden ayetleri görmezlikten gelmektir. Kuran göre Burhanı kullanmak vaciptir. Ancak burhan yolu, filozofların yoludur ☞ Bu yolun fakihlere ve kelamcılara açılması mümkündür, ama halktan bu yola girmesi beklenmemelidir
A) DİN-FELSEFE ilişkisi	☞ Felsefe ve filozofları savunma görevini üstlenmiş , fakihlerin ve kelamcılarının felsefeye hücumlarını onların kullandıkları yöntem ve deliller ile durdurmaya ve barış sağlamaya çalışmıştır. Faslu'l-Makal adlı eseri bunun sonucudur. ((2011F/17.-2012B/16.)) ☞ Felsefe hikmettir ve Kuran hikmetin öğrenilmesini ve alınmasını vacip kılar. Felsefe gerçeğin bilgisi ve işlenmesidir. Dinin amacı da gerçeğe inanmak ve bilgisine göre davranışta bulunmak hususunda kılavuzluk etmek, öneri ve uyarıda bulunmaktır. Öyleyse gayeleri bakımından din ile felsefe arasında bir fark yoktur. Ancak din ile felsefenin bu amaca kılavuzluk etme yöntemleri farklı farklıdır. Farklı yöntemlerle ayrı yollardan aynı amaca ulaşmak, insan tabiatının ve bize verilmiş olan bu dünyanın kaçınılmaz kıldığı bir hizmettir. Farklı yol ve yöntemler, farklı hakikatlere değil aynı hakikatin değişik yönlerini gün ışığına çıkarır . ((2016F/2.)) ☞ Akıl yürütmek, çıkarım yoluyla bilgilenmek, felsefenin yöntemi ve dolayısıyla öğrenilmesini vacip kılar. Aksi ise , nazar (akıl yürütmek) ve itibarı (çıkartım) emreden ayetleri görmezlikten gelmektir. Kuran göre Burhanı kullanmak vaciptir. Ancak burhan yolu, filozofların yoludur ☞ Bu yolun fakihlere ve kelamcılara açılması mümkündür, ama halktan bu yola girmesi beklenmemelidir		

		☞ Şeriat haktır, felsefe de haktır. Hak, hakka zıt olamaz. Tam tersine hak, hakka uygun olur ve ona tanıklık eder. İbn Rüşd'e göre şeriat tarafından belirtilip, dış görünüşüyle burhana aykırı olan hiç bir husus yoktur ki, iyice incelendiğinde şeriatın dış yönüyle bu burhana tanıklık edecek, delil olacak başka bir metin bulunmasın. Dolayısıyla şeriatın lafızlarını tamamen dış görünüşleri ile anlamak şart değildir. Keza nasların tümünü, dış manalarının yerine iç manalarıyla anlamak da gerekli değildir. ((2011F/24.)) ☞ Gazali'nin filozofları dışlarken kullandığı malzemelerden en önemlisi olan "icmaya aykırılık" iddiasıdır. İbn Rüşd, nazari alanlarda genel bir icmanın gerçekleşmediğini ve gerçekleşmesi imkânının olmadığı görüşündedir.
FELSEFESİ	B) İnsanın Özgürlük ve Kaderi	➡ Dinle ilgili açıklaması en zor konulardan birisi de diyor İbn Rüşd, kader konusudur.Çünkü bu konuya dair nakli delillerden çelişkili sonuçlar verilmekte ve akli delillerde de ittifak halinde bir neticeye rastlanmamaktadır. Nakli delillerdeki ve akli delillerdeki bu çelişkileri giderici bir açıklama yapmak İbn Rüşd için kaçınılmaz bir görev olmaktadır. İnsanın özgürlüğü veya olmayışı arasında bir tercih yapmak yerine, insanın özgür olduğu alanlar ile olmadığı alanları belirtmek ve bir değerlendirmeye giderek çelişkileri kaldırmak, uzlaştırmayı sağlamak İbn Rüşd'ün seçtiği hedef olmaktadır ((2011F/29.-2011B/27.-2012F/22.-2012B/22.)) ➡ Allah'ın takdiri ve-ya kader, dışımızdaki ortamın irademize boyun eğmesi ve uyum sağlamasıdır.Fiillerimizle ilgili dış ve iç sebeplerde varolan bozulmaz ve aksamaz olan sabit düzen, Allah'ın insanlara ait kaza ve kaderi olup, bu (sabit düzen) ise Levh-i Mahfuz'un ta kendisidir. Allah'tan başka faillerin varlığını kabul eden bu açıklama biçimine müslümanlar, Allah'tan başka fail olmadığını söyleyerek eleştiri yöneltebilir İbn Rüşd, cevaben; mecazen fail denir, diyor. Bu şeylerle birlikte olan ve onlara ait bulunan sebeplere, geçerli olan örfe göre "eşyanın sebepleri" denir. İbn Rüşd'e göre insan kendi iç imkânları ve verilmiş dış ortam oranında özgürdür.
	C) Gazali'nin Filozofları Tekfirine Karşı Tavrı	İbn Rüşd, Gazali'nin filozofları tekfir etmesine karşı çıkar ve İslam filozoflarını savunarak ithamları reddeder. Gazali, genel icmaya aykırı sonuçlara vardıkları için İslam filozoflarını, Allah'ın cüzi şeyleri bilmesi, âlemin kıdemi ve cismani dirilişle ilgili konularda tekfir etmiştir. 1-Allah'ın Cüzi Şeyleri Bilmesi Meselesi: İbn Rüşd İslam filozoflarına" Allah cüzi şeyleri bilmez" şeklinde Gazali tarafından nisbet edilen görüşü mugalâta olarak değerlendirir. İslam filozofları, Allah'ın cüzi şeyleri bildiğini inkâr etmemişlerdir. Aksine Allah'ın cüzi şeyleri bilmesinin bizim bilmemizin tam tersi olduğunu kabul etmişlerdir. Bizim bildiğimiz, bilinen objenin bir sonucudur,.Oysa Allah'ın bilgisi bilinen objenin sebebi ve varlık nedenidir; o bilgi, kadimdir ve sabittir. İslam filozofları, Allah'ın cüzi şeyleri bildiğini nasıl inkâr ederler. Onlar sadık rüyanın ve gelecekteki cüzi şeyler hakkındaki bilginin, bizde, ezeli ilim cihetinden meydana geldiğini kabul etmişlerdir. Şu halde İbn Rüşd, bu konuda İslam filozoflarını tekfir etmenin hiç bir anlamı yoktur, yorumunu yapmaktadır. 2-Âlemin Kıdemi Meselesi: İbn Rüşd, ortada ikisi taraf, biri ara (orta) olmak üzere üç tür mevcut vardır. İki taraftan ilki, bir sebep tarafından, bir maddeden yapılmış olan mevcut olup, onun öncesinde zaman vardır. Bizim dünyamızda mevcut olan şeylerin durumu böyledir. Eş'arilerle İslam 3- Cismani Diriliş Meselesi: Ayetlerin anlaşılmasında İbn Rüşd, bilginler ihtilaf etmişlerdir der. Kimi bu konudaki ayetleri zahirine göre benimsemiş ve cismani dirilişle inanmışlardır (eşari). Kimi bilginler ise ayetleri tevil etmeyi benimsemişlerdir. Bu da İslam filozoflarının görüşü ve tavrıdır. İbn Rüşd'e göre, dirilişi (mead) inkâr etmek küfürdür. Fakat dirilişi kabul edip cismani diriliş inkâr etmek küfür değildir. Halk için ayetlerin zahirine ve cismani dirilişle inanmak, farzdır. dirilişle ilgili ayetleri tevil eden ve ayetlerin dışını, yani cismani diriliş

		filozofları bu mevcuda " hadis " ismini vermekte ortaktır. İki taraftan diğeri ise bir sebep tarafından var edilmeyen ve bir maddeden meydana gelmeyen mevcuttur. Bu da Allah'tır. Eş'ariler ile İslam filozoflara bu mevcudun " kadîm " olduğunda ortaktır. Vasıta denilen orta mevcut ise bir maddeden meydana gelmemiş ama bir sebep tarafından meydana getirilmiş ve öncesinde zaman bulunmayan mevcuttur. Bu, Orta varlık alemdir.((2015F/11.))	inkâr eden kimse hata ederse mazurdur, isabet ederse me'curdur, meşkûrdur. tevilini halka açıklayarak onların ayetlerin dışına inanmalarını bozmasın. Öyleyse bu konudaGazali'nin İslam filozoflarını tekfiri yanlışır.
D) İbn Rüşd'ün Sudur Nazariyesini Tenkidi:	--İbn Rüşd, İbn Sinâ ve Farâbî'yi, Aristo'nun düşüncesine Yeni-Eflatuncu unsurlar soktukları gerekçesiyle tenkid eder --Aristo felsefesine sokulan Yeni-Eflatuncu unsurlardan biri, "Sudur Nazariyesi" dir. --Sudur Nazariyesi'ni ilk defa Aristoculuğa sokan Tireli Porfirus (Porphyre) olduğunu düşünür ki, bu görüş doğrudur. onu Farâbî ve --İbn Sinâ takib etmişlerdir, der. --İbn Rüşd'e göre, Farâbî ve İbn Sina'nın Sudur Nazariyesi'ni aristoculukla karıştırmalarının iki sebebi olabilir. 1-Farâbî ve İbn Sinâ, bu nazariyenin İslâm dünyasına geçmesine sebep olan "Kitâbu'r-Rububiyye" veya "Kitâbu'l- Usûlûciyya" adlı eserin Aristo'ya atfedilmiş olmasıdır 2- Farâbî ve İbn Sina'nın Porfirus'u Aristo geleneğini devam ettiren bir düşünür olarak görmeleridir ki, bu yanılgıların sebebi de, onun İsağoji adlı eseridir. Bilindiği gibi bu eser, Aristo'nun Organun'una bir "Giriş" mahiyetindedir; işte onlar bu esere dayanarak yazarını Aristocu olarak görmüş olabilirler. ◆ İbn Rüşd'ün Sudur Nazariyesine karşı yönelttiği tenkitler: 1-Herşeyden önce, Kur'ân'da böyle bir nazariye ortaya koymaya yol açacak hiçbir iz ve işaret yoktur. Böyle bir nazariye, Allah'ınYaratıcı olmasına gölge düşürür. Hâlbuki Yerlerin ve Göklerin düzeni O'nun elindedir. 2-Bir'den her zaman bir çıkar sözü yanlış bir faraziye'dir; Bir'den aynı anda çokluk ta çıkabilir. Bu sebeple kâinatta sudurnazariyesinin öngördüğü mânâda bir hiyerarşi yoktur. 3-Çokluk, ya kemmî (matematiksel) olabilir, ya keyfî (sıfâtî veya öz'e ait) olabilir. Sudûrcular ikinci akıl veya prensipten itibaren bunların her ikisini de kabul ederler. İkinci akıl, hem zâtını hem de aynı anda başkasını idrâk eder. O halde zâtı, ikinci bir tabiata sahiptir, demektir. Bunun hangisi İlk Akıl'dan geliyor, hangisi gelmiyor? İşte buna İbn Sina ve Farâbî'nin açık bir cevabı yoktur. 4-İbn Rüşd, yaratılış konusunda Kur'ân'dan tevil yoluyla çıkardığı anlayışla, Aristo'nun sistemini bağdaştırmaya çalışarak, kâinatı, tek bir gücün hâkim olduğu tek bir bütün olarak görür. Böylece de kâinatta onun düzenini sağlayan sudur nazariyesinin öngördüğü silsilevî mekanik güçler yoktur. İlah'ın varlığı ve delilleri konusunda İbn Rüşd'ün görüşlerini, derli toplu olarak en iyi şekilde işlediği eseri, "Keşfu an Menâhici'l-Edille" dir. İbn Rüşd İslam dünyasında, Allah'ın varlığının ispatı hususunda delil ileri süren bilginleri dört gruba ayırmaktadır:		

**E)
Allah'ın
Varlığının
Delilleri
Konusunda
İbn Rüşd'ün
Yorumu:**

- **1-Haşeviyye: (mücessimeyi, müşebbiheyi)** bilhassa bazı aşırı hanbelileri ve zahirileri kasdetmekte olup, bu zümreyi nakil ve nasdan başka birşey tanımayan, akla ve fikre hiç değer vermeyen bir topluluk olarak tarif etmektedir. **((2011F/27.))**
- **2-Eş'arîler:** Onlar Allah'ın varlığını sadece akılla tasdik ve kabul edilebileceği görüşündedirler. Ancak İbn Rüşd bu yol Allah'ı insanları îmana davet ettiği şer'î bir yol olmadığını, çünkü onların metodları ve "Âlem hadistir" ilkesine dayanmaktadır.
3- Sufiler (Bâtıniler): Bunların, Allah'ın varlığını isbat hususundaki delilleri nazarî yani öncül ve kıyaslardan ibaret değildir. Başka bir söylemle, onların Allah'ın ispatı konusundaki delilleri, teknik olarak mantıkî değildir. Onlara göre, gerek Allah gerekse onun dışındaki varlıklarla ilgili bilgi (ma'rifet), şehvanî arzu ve engellerden tecrit edilmesi ve kasd edilen hedefe yönelinmesi halinde nefse ilka olunan bir şeydir, diyerek bu düşüncelerini bir takım naklî delillerle desteklemişlerdir. İbn Rüşd, bu yol kabul edilse bile bütün insanları içine alan bir yol değildir der. O nazarın sıhhatli olması için şehvanî ve nefsanî arzuların öldürülmesini bir şart olarak görmektedir. Ancak böyle bir yolu kabul etmek Kur'ân'da mevcut olan nazar ve istidlalle ilgili âyetleri hiçe saymak anlamına geleceğini söyler.
4-Mutezile: İbn Rüşd Endülüs'te bu ekolün eserlerinin bulunmadığını, bu sebeble görüşlerini tam öğrenmenin imkânsızlığından şikâyet etmekle birlikte, onların görüşlerinin Eş'arîlere benzediğini belirtmekle yetinmektedir.

İbn Rüşd'ün İleri Sürdüğü Deliller:

İbn Rüşd'ün İleri Sürdüğü Deliller	İbn Rüşd, İsbat-ı vaciple ilgili iki delil kabul etmektedir. Aynı zamanda bu yollar Kur'ân'ın üzerine dikkat çektiği ve Sahabe'nin itimad ettiği yollardır. Bu iki delil inayet ve ihtira' delilidir.
1- İnayet Delili:	- İnsana gösterilen inayetle ve bütün varlıkların bu inayet içinde olduğuna vakıf olma yoludur. Delilin mahiyeti : İnsan hissi ve maddî olan her şeye bakınca görür ki, o şey herhangi bir şekilde herhangi bir miktarda ve herhangi bir durumda olacak şekilde ortaya konulmuştur. Bu olay şuna benzer: Bir insan yeryüzünde mevcut bir taş görse ve onu oturmaya uygun bulsa hemen düşünecektir ki bu taşı böyle yapan birisi olmalıdır. Fakat taş oturmaya müsait değilse o zaman onun orada bulunması, gelişi güzel yani tesadüfî bir olaydır, diye düşünecektir. İşte bütün âlem için durum budur. Bunun temeli herkes tarafından kabul ve itiraf edilen iki esasa dayanmaktadır 1-Kâinatta var olan herşey bir şekilde insanın varlığına uygundur. 2-Bütün parça ve bölümleriyle bir tek amaca yönelik olarak var edilen her şey, zarurî olarak bir şaheserdir. Bahsedilen iki esastan şu sonucu çıkarır: Âlem masundur ve onun bir sâniî vardır. Bu sonuca varılmasının sebebi inayet delilinin her iki esasa birden delâlet etmesidir. Bunun için inayet delilini, sâniin varlığına delâlet eden delillerin en şerefli olarak kabul eder
2- İhtira Delili:	- Cansız varlıklarda hayatın, hissî idraklerin ve aklın ihtira edilmesi (yaratılması) gibi var olan eşyanın cevherlerinin yaratılmasından açıkça ortaya çıkan husustur. Bu yolda bütün insanların fitratları da bil kuvve mevcut olan iki esas üzerine kurulmuştur: 1) Bu varlıklar ihtira olunmuştur, yaratılmıştır. 2) İhtira olunan her varlığın muhakkak bir yaratıcısı vardır. - İbn Rüşd ihtira delilini, inayet delili için bir vasıta olarak görmektedir. Kur'ân ayetlerini inayet ve ihtira deliline delâleti bakımından ele almış ve ayetleri şu şekilde tasnif etmiştir: 1) İnayet deliline dikkat çekenler: "Biz arşı döşek, dağları birer direk kılmadık mı? Birbirine girmiş bahçeler.." âyetine kadar. "O Semada bir takım burçlar kıldı. Yine orada ışıklı bir güneş, nurlu bir ay kıldı" (Abese: 28). 2) Sadece ihtira deliline dikkat çekenler: "İnsan neden yaratıldığına dikkatle baksın! O, fışkıran bir sudan yaratılmıştır." "Develerin nasıl yaratıldığına dikkatle bakmıyorlar mı?" Ey insanlar, bir mesel getirildi, ona kulak verin, şu Allah'ı bırakıp da ondan başkalarına yalvaranlar yok mu? Yalvardıkları varlıkların hepsi bu iş için birleşseler bile bir sinek bile yaratamazlar.." "Ben yüzümü, semalara ve arzı yaratana çevirdim." ((2016B/10.)) 3) Hem inayet hem de ihtira deliline dikkat çekmeyi ihtiva eden âyetler: "Ey insanlar, siz ve sizden evvelkileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takva sahibi olasınız. O sizin için arzı döşek, semayı tavan kıldı. Gökten yağmur yağdırdı da onunla sizin için meyvalardan rızık çıkardı. Bile bile Allah'a eşler koşmayın" âyetteki "sizi ve sizden öncekileri yaratan" ifâdesi ihtira deldine, "sizin için arzı döşek kıldı" ifâdesi de inayet deliline örnek teşkil etmektedir. "Yerle göklerin yaratılışı üzerinde düşünürler de Rabbimiz bunu boş yere yaratmadan, Seni tenzih ederiz, bizi ateşin azabından koru derler".

	İbn Rüşd, önceki filozofların, onlar ister Müslüman olsun, ister klasik Yunanlı, Hıristiyan ve Yahudi filozoflar gibi Müslüman olmayanlar olsun, Allah'ın varlığını ispat için ortaya koyduğu çeşitli delilleri önce Allah'ın inayeti veya İlâhî Takdir fikrinden çıkarılmış deliller ve Yaratılıştan çıkarılmış deliller olarak iki sınıfa ayırır. Bu deliller arasında hareket delilini tercih eden İbn Rüşd, gaye delilini ,varlığın zorunlu-zorunsuz ayırımı delilini ve sebeplilik delilini tenkit eder. ((2011B/23.-2013B/14.))	
3- İbn Rüşd'ün, Allah'ın Varlığının Delillerinden Bazılarının Tenkidi	a) Sebeplilik Delilinin Tenkidi: Her fiil, var olması hasebiyle, bir failin varlığını gerektirir. Kâinatın faili kâinatın sebebi demektir. Bu konudaki akıl yürütme şu şekilde ifade edilebilir: Ya kâinatın bir sebebi vardır veya yoktur. Eğer kâinatın bir sebebi varsa, o halde bu sebebin de ya bir sebebi vardır veya yoktur. Birinci durumda, sebebin sebebi vardır demek olur. Öyleyse bu durum, ya sonsuza kadar sürer gider ki, bu saçmadır, ya da son bir sebep te durmak gerekir. İşte bu son sebep, bütün varlığının kendisine dayandığı son bir sebep olan bir sebeptir. İşte bu son sebep, ilk Prensip olarak adlandırılır. Sebeb demek şu dört nedenden birini kasdetmek anlamına gelmemektedir ki, onlar: Fail, şekil, madde, gaye.Filozofların yukarıda anlattığımız şekildeki sebeplilik delilleri hatalıdır, çünkü delil kelimesiyle hangi çeşit delili kasdettikleri açık değildir. Eğer onlar bununla, fail (fail sebep) anlarsa, bu doğrudur; fakat eğer şekil, madde veya gaye sebeplerinden birisini anlarsa bu hatalıdır.	b) Zorunlu-Mümkün Ayırımı Delilinin Tenkidi: - İbn Rüşd'e göre, bu delili felsefeye sokan İbn Sina'dır. - Madem bütün âlem mümkündür, o halde zorunlu olarak bunun bir son yapıcısının var olması lâzımdır, derler. Bu durum aslında, Eş'arîlerden önce bu Mutezilenin bir inancıdır. Bu görüş oldukça güzel ve bütün âlemi mümkün kabul etmeleri hâric, hiç bir hata da ihtiva etmemektedir. - İbn Rüşd şöyle der: "Mümkün varlıkların kendilerinden önce gelen sebepleri olmalıdır. Eğer sebepler mümkün iseler, onların da sebepleri olmalıydı ve bu sonsuza kadar gider. Eğer bu sonsuza kadar gitseydi, sebep yok demek olurdu ve neticede mümkün varlık sebepsiz varolurdu. Oysaki böyle bir faraziye de mümkün değildir. O halde zorunlu bir sebepte durmak gerekir. O zaman ya sebepler sonsuza kadar gider, ya da başka bir sebeple varolan şey, sebepsiz vardır neticesine varılır ki bu mümkün değildir. Bu delildeki hata, varlığın zorunlu ve zorunsuz olarak ayırımından kaynaklanmaktadır. - İbn Rüşd, sebeplilik delilini, varlığın zorunlu-mümkün ayırımıyla yapılan delili tenkîd ettikten sonra, eskilerin Allah'ın varlığını göstermek için kullandıkları en mükemmel delilin Hareket delili olduğunu iddia ediyor. Bu konuda Aristo'yu takiben İbn Rüşd, zorunlu olarak hareket eden şey, ya bir başka şeyle hareket eder ya kendiliğinden hareket eder, şeklindeki öncüllerden yola çıkar. Bir şeyin kendiliğinden hareket etmesi düşünülemez gibi, o şey için sonsuza kadar giden bir İlk Hareket ettirici de düşünülemez. Neticede o şeye hareketi veren, fakat kendisi hareketsiz olan bir İlk Hareket Verici lâzımdır. İşte bu Allah'tır, der.

III. İŞRAKİ FELSEFESİ (İşrakilik)

- Işığın veya güneşin doğması", "**ışığın açılması**" anlamalarına gelir.
- İşrâkiye, meşhur filozof **Şahâbeddin Sühreverdî el-Maktûl veya eş-Şehid'in** kurduğu özel bir felsefenin adıdır.
- Bu felsefeye, kendine has bir deyimle "**Hikmetu'l-İşrâk**" (**İşrâk Felsefesi**) denir.
- Ayrıca Hikmetu'l İşrâk, Suhreverdî'nin eserlerinden birinin de adıdır.
- Hakikatin, akılla değil, doğrudan doğruya sezgi veya genel bir iç aydınlanmayla elde edileceği esasına dayanan İşrâkîlik, genelde Aristoculuk, özelde Meşşâîliğe, ikinci bir aksülâmel olarak doğmuştur. **İkinci bir aksülâmel diyoruz**; çünkü ilk esaslı aksülâmel hiç bir özel ad taşımaksızın Gazâlî tarafından yapılmıştır.
- İşrâkî anlayış, aslında Suhreverdî'den önce İbn Sînâ ve İbn Tufeyl gibi filozofların kurmayı denedikleri bir "**Doğu Hikmeti**" (**Doğu Felsefesi**)'nin son aşamasıdır.
- İşrâk kavramı ilk defa Farâbî de ortaya atılmış bir kavramdır. Farâbî, tasarladığı bu felsefeyi Doğu, Aydınlanma, Işık ve Parlama anlamına gelen "işrâk" sözüyle ifâde etmişti. Çünkü Farâbî, hayatının sonuna doğru, saf aklî felsefenin yetmezliğini anlamıştı. Bu fikri, kendisinden sonra İbn Sînâ ve İbn Tufeyl işlediler. Fakat bu konuda son çabayı ve aşamayı Suhreverdî gerçekleştirdi.
- Elbette ki Suhreverdî'nin işrâkiliği de aslında tamamen özgün bir Doğu veya İslâmî felsefe değildir. Çünkü yapısı itibariyle, Eflatunculuk, Zerdüştlük, Gazali ve daha önceki sûfilerin düşüncelerinden ve hatta Meşşâîlikten esinlenerek meydana getirilmiş eklektik bir felsefedir.
- İşrâkîlik anlayışına, İslâm felsefe tarihinde, İslâm'a has, gerçek manâda tek ve biricik felsefi ekolü gözüyle bakılabilir. İşrâkîlik, asıl hâkimiyetini ve gerçek taraftarlarını İran'da buldu ki, onlara İşrâkiyûn adı verilir. Bunların en başta gelenleri Suhreverdî'nin yakın talebesi, Şemseddin Şehrezûrî ve İbn Kemmûne'dir. Şeyh Ali İbn Muhammed, Celâleddin Devvânî, Gıyâsuddîn Mansûr Şîrâzî, Vedûd-i Tebrizî, Molla Sadra Şîrâzî diğer önemli işrâkîler arasında yer alırlar.
- İşrakilik, bireysel sezgiyle aydınlanmaya dayanan felsefi, fikri, dini ve batini öğretilerin genel adıdır.
- İslam dünyasında XII. asırda yaşamış ve genç yaşta öldürülmüş olan Şahabeddin Sühreverdî'nin ortaya koymuş olduğu ve bunu takip edenlerin felsefesine İşrakilik (Işıkcılık) denir. Işık ta ilk düşüncelerden beri kutsallığın ve iç aydınlanmanın simgesidir. Işık, Descartes nazarında Tanrı tarafından insana verilen bilme gücü, Schopenhaur tarafından da bireysel sezgi olarak tanımlanır.
- Sühreverdî'ye göre **Tanrı, ışıkların ışığıdır (Nuru'l-Envâr)**. Işıkların ışığı gökten yere doğru süzöldükçe yoğunlaşmış ve karışarak maddi dünyayı meydana getirmiştir. Hikmetu'l-İşrak adlı eserinde Süh-reverdî ışığı iyilik, karanlığı kötülük ve maddenin özelliği saymıştır.
- Meşşai görüşte güvenilen başlıca metot, kıyas ve çıkarım yoludur. Oysa İşrakilik metot olarak sezgi ve keşfi ön plana çıkaran bir düşünce yoludur.
- Sühreverdî, Hikmetu'l-İşrak adlı eserinde şunları kaydeder: "Bu kitaptaki bilgiler, öncelikle bir fikir ile bende meydana gelmiş değildir. Bilakis bunlar başka bir durumla meydana gelmiştir. Daha sonra ben bunlar için kanıt aradım. Hatta kanıt aramaktan geri kaldığımda ise, herhangi bir şüpheli bunlar hakkında bende bir kuşku uyandırmamıştır".
- Özellikle müslüman sufilerin, Sühreverdî üzerinde derin etkisi vardır. Nitekim Sühreverdî, Hallaç ve Bestami gibi sufileri İşrakilik içinde ele almaktadır. Zerdüştlükte birbirine düşman ve bağımsız iki varlık olarak görülen Işık ve Karanlık, İşrakilik'te aynı konumda değildir. İşrakilik'te bu ikisi birbirine meylederler. Karanlığın ışığa karşı sevgisi vardır. Işığın da karanlık üzerinde hâkimiyeti söz konusudur. Karanlık ışığa yaklaştıkça, giderek karanlığını kaybeder. Sühreverdî bu görüşünü teyit eden şu ayetleri hatırlatır: "Allah iman edenlerin yardımcısıdır. Onları karanlıklardan nura çıkarır. Küfredenlerin dostları ise şeytandır. O da onları nurdan ayırıp karanlıklara gömer, onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır." "Allah onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır"

A- Şehabeddin Sühreverdi

1- HAYATI VE ESERLERİ	☉ Sühreverdi beldesinde doğduğu için Sühreverdi, dini ve felsefi görüşlerinden dolayı idam edildiği için el-Maktul lakabı ile anılır. Sevenlerince de Şehid, el-Müeyyed bi'l-Melekût, Şihabu'l-Hakkı ve'l-Milleti ve'd-Din, Ebu'l-Fütüh adıyla anılır. ☉ Halep'de halkın inancını bozduğu gerekçesiyle idama mahkûm edildi (38 yaşında)	Eserleri : 1. Hikmetü'l-İşrak :Felsefesini temellendirip ele aldığı felsefesininde adı olan eseridir .((2011B/24.)) 2. et-Telvihat'l-Levhiyye ve'l-Arşıyye 3. Kitâbu'l-Mukavemat: 4. Kitâbu'l-Meşari ve'l-Mutarahat 5. Kitâbu'l-Lemehat 6. el-Elvahu'l-İmadiyye 7. Heyakilu'n-Nûr 8. Fi İtikadi'l-Hukema ((2016B/3.))
FELSEFE ANLAYIŞI	A) Metot Anlayışı: • Sühreverdi nazarında hikmetin başı ve ortası, dünyevi ilgilerden uzaklaşmak ve ilahi nurları müşehede etmektir. Ancak hikmete giden yol, bahis ve teellühte ileri noktalara varmayı gerektirir. Bahis, Meşşailerin izlemiş olduğu yol ve yöntem sonucu meydana gelen bilgilerdir. Bahse dayalı bilgilerde maharet kesbetmemiş olanlar, gerçek bilgeliğin yer aldığı Hikmetu'l-İşrak adlı eseri anlayamazlar. Bu bilgilerin ruhani gözlemler yoluyla tahkik edilmesi gerekir. Sühreverdi'nin deyimi ile müteellih olmak gerekir. Böyle olan bir filozof, bedeni gömleği gibi olan kimse demektir. Yani kimi zaman onu giyer, kimi zaman da onu çıkarır.Aksi takdirde sadece okumak veya bahis gücünü geliştirmek suretiyle hikmet ehli olmak mümkün değildir. Öte yandan hakikat yolcusu bahis bilgisinden mahrum ise o da eksik demektir.((2016F/16.-2016B/1.)) • Sühreverdi, filozofları sınıflara ayırır: 1. Hem teellühte hem de bahiste ileri gidenler, 2. Teellühte ileri giden ancak bahiste eksik olanlar, Hallaç ve Bestami gibi 3. Bahiste ileri gidip teellühte eksik olanlar, Aristo ve tabileri. Dünya, teellühte ileri giden bir filozoftan uzak kalmadı. Kısaca metot, Sühreverdi katında, önce burhan bilgisidir, sonra da ilahi nurlara soyutlanmak suretiyle elde edilen müşahede bilgisidir. Yani meşşailerin başlatmış olduğu şeyin tamamlanmasıdır. Bu yönüyle meşşailerin felsefesi bahis talep eden kişilerin felsefesidir. a) Mantıkta büyük ölçüde Meşşai öğretiyi benimsemekle beraber, kategorilerin sayısında onlardan farklı düşünür.Ampirik (deney-gözlem) bilgilerde tümevarım yöntemi, en gerçekçi yöntemdir. Çünkü “tümevarım”, tekiller (tek tek nesneler) de rastlanan bir illet sebebiyle tümel bir hükme varmaktır. Zaten hakkında hüküm verilen şeyin tamamını (bilmek) müşahede etmek, mümkün değildir. Kesin bilgilerden sayılan, "deneysel bilgiler" ile "mütevâtir bilgiler", esasında "sezgisel bilgiler" türüne dâhildir. Deneysel bilgilerde tümevarım söz konusudur. Tümevarım, birçok tekillerde rastlanan bir şey sebebiyle tümel bir hüküm vermektir. Oysa hakkında hüküm verilen şeyin tamamını müşahede etmek, mümkün değildir. Tümevarım, bazan kesinlik ifade eder. Mütevâtir bilgi ise şehadetin çokluğundan dolayı verilen hükümlerdir. Hakkında hüküm verilen şey,	

	kendinde mümkün bir şey olur ve nefis, bu şahadetlerin bir uzlaşma dayalı olarak yapılmadığından emniyette olur. Her iki bilgi çeşidi, belirli sayı ile sınırlı değildir. Burada sezgisel olarak tümel bir hükme geçiş vardır. ((2016F/7.)) b) Tabiat felsefesinde de Sühreverdi bazı hususlarda eleştirilerini sıralar. Sırasıyla bunlar, madde ve suretin iptal edilmesi, cevher-i ferdin iptal edilmesi, boşluğun iptal edilmesi, görme hakkında yapılan görüşlere eleştiriler, ışığın cisimliliğinin iptal edilmesi gibi konulardır. • Sühreverdi nazarında Işık kavramı, varlıkta tarife ihtiyaç duymayan şey, açıkta olan şeydir. Bu anlamda, "Işık"tan (nûr) daha açık olan bir şey de yoktur. Öyleyse tarife muhtaç olmayan en zengin şey, nurdur, yani ışıktır. • Zengin terimi ile hem özü, hem de kemali bakımından başkasına dayanmayan şey kastedilir. Özü veya kemali bakımından başkasına dayanan şey ise, fakir adını alır. • Bir varlık kendisinin farkında ve kendi kendine var ise cismani olmayan bir nurdur. Bu gruba, Tanrı, melekler ve insan ruhu girer. • Eğer bir varlık kendisinin farkında olunması için başkasına ihtiyaç duyuyorsa, yıldızlar ve ateş gibi, bu varlık arızı nurdur. Eğer kendisinin farkında fakat kendi kendine var olamıyorsa bu da doğal cisimlerden ibaret olan karanlıktır. • Eğer kendi kendine var olamıyor ve başka şeyde var oluyorsa, renkler ve kokular gibi, bu da heyettir.
a.	• Işıklar Işığı, (Nûru'l-Envar) her cihetten bir olduğu için ondan sadece mücerret bir nur meydana gelir. Sühreverdi buna, En Yakın Işık (en-Nûru'l-Akreb) ve Büyük Işık (en-Nûru'l-Azim) adını da verir. • Öğelerin ortak bir heyulası vardır. Bu da berzaktır. Öğelerden biraraya gelmiş şeye ve heyete nisbetle bu berzah, heyuladan mürekkeb tür adını alır. • Öğeler ise hava, su ve topraktan ibarettir. • Öğeler düzenli şekilde biraraya geldiği (imtizaç) zaman bunlardan birtakım ürünler (mevalid) doğar. Bunlar da sırasıyla maden, bitki ve hayvan. Bunlardan mizacı en tam olan, insana ait olanıdır. İnsandaki bu mizaç tamlığı, kahir nurların birisinden (Cebrail) ona uygun mücerret bir nurun meydana gelmesini sağlar. Bu da herkesin kendisini "ben" diye gösterdiği şeydir. • Ona göre nefsin bilinmesi fitridir. Ona göre nefis şöyle tanımlayabiliriz: "Nefs, cisim olmayan bir cevherdir ve o cismin tabiatına girmez. Özelliği cisimde tasarrufta bulunmak ve eşyayı idrak etmektir". • Hafıza ise bir depo değil, hatırlama için bir istidattan ibarettir. Sühreverdi için akıl iki yöne bakar • 1-Nefsin kutsi alana bakan yönü nazari akıl, 2-Bedene bakan yönü de ameli akıldır. • Hatırlama ve idrak konusunda da kendine özgüdür. Hatırlama iç -duyulardan hafızadan değil zikir âlemindeydir. • İdrak bir şeyin soyut nitelikler için hazır olması demektir. • Nefs ile beden arasındaki ilişkiyi arzu temeline dayandırır. • Ruh latif bir cisim olup yeri kalptir. Tenasühün lehine ve aleyhine olan kanıtları eşit bulur. • Esîrî âlem ile unsurî âlem arasında başka bir âlemin olabileceğini ve şakî kimselerin cahillik ve kötü eylemlerinin sonuçlarını yılan, akrep, vb suretler şeklinde tasavvur ederek cezalarını burada çekeceğini belirtir.

B- İbn Tufeyl (1106-1185)

1-Hayatı ve Eserleri: Endülüslü bir İsraki filozoftur. Gırnata'da kâtiplik görevinden sonra Emir Ebu Yakup Yusuf'un veziri ve doktoru olarak hizmet vermiştir. **İbn Rüşd'ü Murabıti hükümdarı ile tanıştıırarak** Aristo'nun eserlerine büyük şerhlerin yazılmasına aracılık etmiştir. Günümüze ulaşan ve pek çok dillere çevrilen Hayy b. Yakzan veya diğer adıyla Esraru'l-Hikmeti'l-Meşrikiyye adlı eseri önemini hala korumaktadır. ((2013B/15.-2014F/18.2015B/14.))

2- İbn Tufeyl'in Felsefesi

1-Üç Karakter: İbn Tufeyl'in felsefesini Hayy b. Yakzan adlı eserinden hareketle çıkarmak mümkündür. Başkasının telkini olmaksızın insanın tek başına ve akıl yoluyla Tanrı ve metafizik varlıklar hakkındaki bilgilere nasıl ulaşabileceğini göstermek istemiştir. 3 karakteri temsilen üç kişiye rol verir.

a) Hayy: Diri anlamına gelen Hayy'ın doğumu ile ilgili olarak iki görüş ileri sürülmüştür. Birine göre Hayy, Yakzan ile bir ada hükümdarının kızı arasındaki ilişkiden doğmuş, bir sandığa konarak denize bırakılmış, dalgaların sürüklediği sandık, insan yüzü görmemiş bir adaya ulaşmış ve Hayy bu adada büyümüştür. Diğer görüşe göre Hayy, Hind adalarından birinde babasız ve anasız olarak sırf havadaki ılımlılık ve yaşlık derecesinin şartları içinde kendiliğinden dünyaya gelmiştir. İbn Tufeyl, Hayy'ın adadaki toprağın mayalanarak sıcak, soğuk, nem ve kuruluşun birbirine karışmasıyla meydana geldiği görüşünü benimser. Hayy, yalnız kendi akıl-yürütmeleriyle yavaş yavaş tabiatın sırlarını ve en yüksek metafizik problemlerin çözümünü kavramaya başlar. Bu durumda Hayy, Yakzan'ın yani Tanrı'nın doğrudan bakım ve gözetimi altında varolmuş ve varlığını sürdürmüş oluyor. ((2016F/19.))

b) Salaman: Bu da Hayy'ın yaşadığı adaya komşu adalardan birinde yaşayan insanların yöneticisi ve siyasi lideri temsil eder. Toplumunu örf ve adetlere göre, yani bir peygamber tarafından tebliğ edilmiş kutsal bir kitabın belirlediği dış kurallara (zahire) göre yönetir.

c) Asal: Bu da Salaman'ın veziri veya danışmanıdır. Asal'ı diğerlerinden ayırteden vasfı, kutsal kitabın zahirine göre edinilen bilgilerle yetinmeyip, onların batınına iç derinliklerine inmek ve daha öz bilgilere kavuşmaktır. Nitekim Asal, bu eğiliminden ötürü görevini, toplumunu ve içinde yaşadığı adayı terkederek Hayy'ın yaşadığı adaya, onun orada yaşadığını bilmeden gitmiş ve münzevi hayatın içinde elde edeceğini umduğu gerçeklere kendini bırakmıştır. Netice olarak Asal, bu hedefine ulaşmış, kendini Hayy'ın hizmetine vermiş ve Hayy'ın gördüğü hakikatlara teslim olmuştur.

2) Hayy bin Yakzan'ın Hikâyesi: Kendi kendine hakikate ulaşan Hayy, din aracılığı ile hakikati tanımış, sosyal hayatın uygunsuzluklarından kendini sıyırmak için adasını terkederek sığındığı ıssız adada sığınak arayan Asal ile karşılaşır. Asal, Hayy'a konuşmayı ve din yoluyla ulaştığı hakikatları öğretir. Dinin tanıttığı hakikatlar ile kendi içinde bulduğu hakikatların birbirine benzer olduğunu gören Hayy, Asal'a kendi hakikatlerini aktarır. Asal, bunlar karşısında hayranlığını gizlemeyerek kendini Hayy'ın hizmetine verir. Hayy'ın algıladığı bu gerçeklerin yakın adadaki insanlara aktarılması amacıyla Asal ve Hayy, Salaman'ın yönetimindeki toplumun yaşadığı adaya giderler. Büyük ilgi ve saygı ile karşılanan Hayy, fikirlerini halka açtıkça halkın kendisinden soğumaya başladığını farkeder. Nihayet o, kendi gerçekleriyle bu toplumun öğrendiği ve alıştığı gerçeklerin bu toplumda birlikte barınma şansına sahip olmadığını açıkça görür ve halkı kendi gerçekleriyle baş başa bırakmanın daha uygun olacağını kabul ederek oradan ayrılır. ıssız adasında Asal ile birlikte inzivaya çekilir

IV- Bağımsız felsefe

En tanınmışları, Ebu Reyhan Biruni, Batalyevsi, Gazali, Ebu'l-Berekat el-Bağdadi, İbn Seb'in ve İbn Haldun'dur. İbn Heysem ve İbn Hazm ile şüpheli filozofları da buraya katmak mümkündür.

A- Ebu Hamid el- Gazali (1058-1111) Al-Gazel

✚ İbn Sina'dan sonra, Doğu ve Batı düşüncesini etkilemiş olan, İslâm âleminin yetiştirdiği ünlü düşünürlerden biri de, Ebû Hamîd Muhammed el-Gazali'dir. Tûs civarında bir kasaba olan Gazal'da doğmuştur.

✚ Nişapur'a gitti. Orada, devrin en ünlü Eş'arî kelâmcısı olan İmam el-Hameyn ile tanıştı öğrencisi oldu sonra Bağdad'a geçti. Orada İlmî yeteneğine hayran kalan ünlü Selçuklu Veziri Nizâmül-Mülk, onu, kendi adıyla kurduğu Nizamiye Medresesi'nin başına getirdi.

✚ Güçlü ilmî kişiliği ve islâmî düşüncenin oluşumu için sarf ettiği çabalardan ötürü haklı olarak kendine "**Hüccet ül-İslâm**" lâkabı verildi

✚ Şam, Kudüs, İskenderiye ve Kahire'ye varan bir güzergâhla Mekke ve Medine'ye ulaştı. Bu uzun seyahati esnasında tasavvufu yakinen öğrendi ve onun gereği bir yaşantı sürdürdü. Değerli eserlerinden olan İhya'u Ulûmi'd-Dîn ve benzer eserlerini bu devrede kaleme aldı. Döneminde mevcut olan dört eğilimden her birini yakından tanımaya çalışan Gazali, **Bâtınilere ve filozoflara karşı olumsuz tavır alırken KELAMCILARI yetersizlikle yargılar** ve nihayet sufilerin yolunu en güvenli ve sağlam bir yol olarak görür. **((2011B/26.-2013F/20.))**

✚ Gazâlî'den sonra İslâm dünyasında birçok kimse felsefeyle meşgul olmuş, yeni yeni felsefî akımlar doğmuştur. Meselâ, bunların başında İsrâkîlik ve XVI. yüzyılda İran'da İsfahan Ekolü'nün temsil ettiği "**Nübüvvetçi Felsefe**" akımıyla beraber, Osmanlılarda Lâle Devri'nde Yanyalı Esa'ad Efendi'yle canlandırılmaya çalışılan Aristoculuk ve İbn Sinâ anlayışı gelmektedir.

✚ Gazâlî, İslâm'daki felsefî düşüncenin gelişmesine yaptığı katkıdan daha fazla olarak İslâm tasavvufunun gelişmesine hizmet etmiştir. Denebilir ki, tasavvuf onunla birlikte yeni bir devreye girmiştir ve İslâm kültüründe adeta resmî bir hüviyet kazanmıştır

✚ Gazâlî'nin başka bir hizmeti de Bâtıniliğe karşı, İslâm akaidinin ve prensiplerinin korunmasında aldığı tedbirler olmuştur. Batnilik İsmailiyyenin aşırı kolunu teşkil eder.

Eserleri:

- 1.Makasidu'l-Felasife ,
- 2.Tehafütü'l-Felasife ,
- 3.Mihetku'n-Nazar ,
- 4.Mi'yarü'l-İlm.
- 5.İhyau- Ulumi'd-Dîn ,
- 6.Kimya-yı Seadet ,
- 7.Mişkatu'l-Envar ,
- 8.el-Munkizu mine'd-Dalal
- 9.Me'aricu'l-Kuds ,
- 10.el-Me'arifu'l-Aklyye ,
- 11.Mizanu'l-Amel

((2011B/25.))

2. Gazali'ni Felsefesi

a)Metodu :

➤ Gazali'nin metodu, öğrenme ve bilgilenmeye doğru doyumunu olmayan bir arzu ve bu arzunun doğasından ayrılmayan şüphe etmetavriyle bütün hazır bilgileri yeniden değerlendirmeye almak, ancak sağlam ve kesin olduğu anlaşılanları bilgi olarak kabul edip hayata geçirmek diye özetlenebilir. Gazali ölümünden beş yıl önce yazdığı el-Munkiz adlı eserinde metodunu ince ayrıntılarına varıncaya kadar anlatmaktadır

➤ **Döneminin etkili bütün fikir akımlarını eleştirel bir gözle incelemeye almış olan Gazali, çocukluğundan beri içinde bulunduğu veeğitiminde ağır basan kelamcılarının geleneğinden çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Ruhunun derinliklerinde yer etmiş olan kelamcılarının gelenekselleşmiş bakışını, yönteminin görünmez bir iç unsuru olarak daima korumuş görünüyor.**

➤ Gazali'nin yöntemini, halka ve hatta zahir ulemasına uygun bir yöntem olarak görmek imkânsız gibidir. Belki o, çok az sayıdakimsenin uygulayabileceği hatta sadec seçkin düşünürlerce uygulanması gereken bir yöntem olarak anlaşılmalıdır

➤ **Gazali'nin yönteminin biri öğrenmeye diğeri öğretmeye yönelik olmak üzere iki yanı vardır. Seçkin kimseler için öğrenme veöğretmede hiç bir sınır ve kayıt yoktur. Ama seçkin kimselerin halka dönük öğretim işlevlerinde kendiliğinden sınırlamalar, kayıtlamalar vardır.**

b) Şüphe Etme İlkesi :

➤ Gazali'nin hakikat arayışında "şüphe etme" ilkesi büyük ve vazgeçilmez bir yere ve değere sahiptir .O, bilgi edinme ve edinilen bilgilerin pratiğe dönüştürme konusunda insanın sahip olduğu dış duyulardan, iç duyulardan hatta daha da tehlikelisi aklından şüphe ederken, bu sayılanların sağladıklarının pratik değerlerinden kuşkuya düşerken, Allah'ın bağışından (ilham), nübüvvetten, vahiy yollu bilgiden, sufilerin iç denemelerinin sağladığı verilerden kuşkuyla söz etmeyi düşünmemiştir.

➤ Gazali, kendi imkânlarından ve dolayısıyla insandan kuşkulanırken kimi insanları bunun dışında tutmuştur. Gazali'nin şüphesinde gelenekten gelen ve belli oranda siyasi etkenlerin de pay sahibi olduğu birtakım yapay öğelerin bulunduğu söylenebilir. onun kuşkusu, belli ön yargılardan hareketle, kendini inkâr ederek Allah'ın kudret ve azametini kabul ettirme amacına yönelik, başarı oranı düşük bir kuşku görünümündedir. Yine göz, yıldızlara bakar, onları bir para hacminde küçük olarak algılar. Hâlbuki geometrik deliller, yıldızların yeryüzünden daha büyük olduğunu göstermektedir. Duyularla ilgili bu ve benzeri bilgilenmeler, duyulara dayalı bir bilgilenmedir. Hâlbuki akla dayalı bilgilenme tarzı, duyusal bilgi verilerini kesinlikle yalanlamaktadır.Duyu verileriyle sağlanan duyulurlarla ilgili bilgilerime güvenim yıkıldı.

➤ Geriye akıl yoluyla kavranan makullerin bilgisi kalıyordu. Onlara güvenmek gerekirdi, diyor Gazali, fakat duyularla ilgilibilgilenme tarzı buna itiraz ederek şöyle der: Akli verilere güvenin, duyusal verilere olan güvenim gibi olmadığını nasıl tespit edeceksin? Nitekim bana güveniyordum, akıl yargıcı gelip beni yalanladı. Akıl yargıcı olmasaydı beni kabul etmeye devam edecektim. Belki de akıl yargıcının üstünde başka bir yargıç vardır. O, ortaya çıkarsa aklın yargısını yalanlar. Şu ana kadar bu yargıcın ortada görünmeyişi onun ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez... Uyku ve uyanıklık halini de karşılaştıran Gazali, düşüncelerine şöyle devam eder: “Fakat sana öyle bir hal gelebilir ki bu halin senin uyanıklık haline nispeti, uyku haline nikbeti gibidir. Senin uyanıklık halin ona nispetle uyku hali gibidir. Bu hal gelirse aklınla algıladığın bütün şeylerin gerçek olmadığını kesin olarak anlarsın. Bu hal, belki de sufilerin kendilerinde bulunduğunu iddia ettikleri haldir. Zira onlar, kendilerinden geçip, duyularından uzaklaştıkları zaman bu makulata uymayan birçok halleri müşahade ettiklerini iddia ederler. Belki de bu hal, ölüm halidir.” Gazali'yi içten içe kemiren bu kuşku ona göre ancak bir delil ile kaldırılabilir.

➤ Oysa delil getirme işi aklın işidir. Aklın verilerini kuşkuya dâhil edince kuşkudan çıkış için gerekli delillendirme yolları da kapanmış olmaktadır. Bu hal böylece iki aya yakın içimi kemirdi. Durum itibarıyla ben safsata mezhebine girmiş oluyordum ve fakat bunu kimseye söylemiyordum. Nihayet Allah, bu hastalığıma şifa verdi sağlığıma ve normal halime döndüm. Akli veriler emin ve kesin biçimde kabul edilir ve güvenilir hale geldi. Safsatadan bu ayrılış, bir delil yardımıyla değil, Allah'ın kalbime attığı bir nur ile olmuştur. Bu nur, birçok bilgi türünün anahtarıdır... Kim keşfin, salt deliller ile sağlandığını sanırsa, Allah'ın geniş rahmetini daraltmış olur. Bu olayları anlatmaktan maksadım, araştırma yolunda araştırılması, soruşturulması gerekmeyecek kadar açık ve belli olan şeyleri dahi araştırmanın ve soruşturmaya tabi tutacak biçimde ciddi ve titiz olmanın gerekliliğini göstermekti

GAZALİ'NİN BİLGİ TEORİSİ:

Onun bilgi teorisinin birbirine bağlı iki yönü olduğu görülür:

1-Allah'ı bilmek : diğer mutasavvıflar gibi hasseten Ma'riet nazariyesi konusu Allah'tır.

2-tabiatı bilmek : konusunu tabiattaki şeylerin oluşturduğu, bilim nazariyesidir.

Gazali, bilgi teorisinde

1-Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygambere özgün bir dünya görüşü içinde ve onların terminolojisini kullanarak işe koyulur.

2-isteyerek veya istemeyerek kendisi de, çeşitli konularda özellikle mantık ve felsefenin somut konularında yabancı düşüncelerden veya onların İslam dünyasındaki takipçilerinin, bu konuları islâmi bir şekle sokmak için yapılan yorumlarından ciddi olarak etkilenmiştir.

3- üçüncü bir dayanağı olarak ta, Gazali'den önce İslâm düşüncesi ve kültürü içerisinde var olan felsefe geleneğini zikredebiliriz.

GAZALİ'NİN TAKİPÇİLERİ

Şehristânî- ibni sina

Fahreddin Râzî-ibni sina /Farabi....tenkit ettiler.

Kadı Siraceddin Urmevî

İcî - Taftazânî

Seyyid Şerif Cürcânî

Osmnlıda 8 tane Tehafut yazıldı.Böylece "Osmanlı Gazalıcılığı" meydana geldi Onların başında "Tehâfut" adlı eseriyle **Hocazâde Muslihiddin Mustafa Onu**, küçük şerh veya haşiye eserleriyle İbn Kemâl, Mescizâde, Karabâğî ve Malkaralı Şair Nev'i takip ederler.**2016F/18-2016B/8.)**

a)Gazali'ye Göre Bilginin İmkânı:

- ◆ Doğruluğu, sübjektif veya objektif olarak deneylenmiş ve dinde apaçık bildirilmiş şüpheden uzak her türlü veri, Gazali'ye göre bilgidir.
- ◆ Bilgi, doğası gereği, ister insan ve kuvvelerinin mahsulü (kesbî) olsun, ister dinî (vehbî) olsun, insan aklının tasavvur gücünün kabul ettiği bir veridir.
- ◆ **ilim**, insan ruhunun, basit veya bileşik bütün eşyanın hakikatlerini ve çeşitlerini niteliğiyle, niceliğiyle, mahiyetiyle, cevheriyle, özüyle maddeden mücerret olarak tasavvur etmesidir. Bu yolla bilinen şey, bilgisi vasıtasıyla akla (hafızaya) nakşedden şeyin kendisidir.
- ◆ bilgi aklın eşyayı kavraması sonucu elde ettiği bir soyutlamadır, fakat eşyanın gerçekliğine uygun bir soyutlamadır.
- ◆ İnsanın, şüpheden uzak, eşyanın gerçekliğine uyan bir soyutlama yapması mümkün müdür? Başka bir deyişle, gerçekten insan kesin bir bilgi sahibi olabilir mi? İşte Gazali'nin bilgi teorisini diğer düşünürlerinkinden ayıran temel özellik, Gazâlî'nin bu sorulara verdiği cevaplar içerisinde kendini göstermektedir.

b)Gazali'ye Göre Bilgi Nedir?

◆ Eşyaya sağlam yöntemlerle yaklaşmak olduğu için, bu şüphelerden kurtulması zor olmamıştır.felsefede metodik şüphecilik denen bu tür metod daha sonra Descartes tarafından da ele alınmıştır; Descartes'in Gazali'den etkilenmiş olması mümkündür. Gazali'ye göre doğru bilginin ilk şartı şüphe dir. İnsan ancak şüphe ettiğinde bildiği şeyleri yeniden araştırır ve neticede kesin bilgiye ulaşır.

◆ Gazali için yapılması gereken şey neydi? bilginin sujesi olarak gerçekten insanın kendisini,yetilerini tanıması ve insanların çoğunluğunun doğru ölçütleri tesbit etmektir. İnsan kendini gerçekten tanıy,güveneneceğini, güvenemeyeceğini bilir ve herkesin kabul edebileceği doğru kriterleri tesbit ederek bilgiyi bu sağlam temellere oturtursa, insanın elde edeceği bilgi doğru ve kesin bir bilgidir Bu şartları taşıyan doğru bilgiye ulaşmak mümkündür. Gazali'ye göre, insanın hiç şüphe edemeyeceği şey kendi varlığıdır. Fakat Gazali için, elbette ki bu yeterli değildir. insanın bilgi elde etme araçları olan duyularını, aklını, kalbini vb. kısaca kendini tanıması gerekir.

◆ Gazali'ye göre, beş duyu, akıl ve kalp insandaki bilgi elde edebilen kuvvetlerdir, ancak duyular ve akıl sınırlı bir güce sahip oldukları için her zaman yanılgıya düşebilir .O halde duyular ve aklın verilerinin deneye tâbi tutulmaları gerekir. sonucunda doğrulukları sabit olursa, o zaman, o veriler doğru bilgiler olarak kabul edilmelidir. OGazali'ye göre, bilme fakat doğru bilme fiilinde, insanın herşeyden önce kendisini bilmesi demek, duyu organları, akıl ve kalb gibi kuvvelerinin bilmedeki sınır ve şartlarını tanıması, onlardan bilhassa beş duyu ve aklın her zaman ayrılabileceğini kabul etmesi demektir.

◆ **Vahiy bilgisi** İnsanın, kendini bildikten ve varlığının şuurunda kuvvelerinin sınır ve kapasitelerini tanıdıktan sonra bilginin tamamen sübjektif kalmaması için bilginin herkesin gözünde kesinlik değeri taşıması için, insanların ortak olarak doğru olan temel bilgilerin tesbit i gerekir .Aklın, doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir araştırmaya girmeden kabul ettiği apaçık bilgilerdir. Gazâlî bunları "**Zarurât**" ve "**Mahsusat**" olarak adlandırır.hepside aynı manaya gelen bu kavramlar yeni çağ düşüncesi filozoflarının kullandığı A PRİORİ kavramına karşılık gelir.((2014F/20.-2015F/8.-2016F/18.)) Zorunlu ve apaçık doğruluğundan şüphe edilmeyen bilgiler, dinî ve temel bilgilerdir.

c) Bilmek Fiili Nasıl Gerçekleşir?

Gazali' ye göre bilmek, temel bilgilere dayanarak, önce eşyayı beş duyu ile algılamak, sonra akılla idrâk etmek, daha sonra duyuların ve aklın verilerini tecrübe etmektir. Tecrübe de, ya içsel bir tecrübedir ki yeri kalbtir, ya da dışsal bir tecrübedir, yani elde ettiğimiz verilerin eşyaya uygun olup olmadığını bizzat eşyayı inceleyerek deneylemektir. Şimdi bunları sırasıyla açmaya çalışalım.

1-Beş Duyu Ve Algılamak: Bilmek ve bilgi, önce eşyayı beş duyu ile algılamaktır. Ancak duyularımız yanılgıya her zaman müsait olduğu için bu verileri hemen doğru kabul etmemeli; onlardan şüphe edilmelidir

2-Akıl Ve Akli İdrâk: İnsan, beş duyunun verilerini daha sonra akla havale etmelidir ki akıl bunlar üzerinde düşünmebilsin. Akıl da tabiatı icabı yanılgıya müsait olduğu için, aklın verilerine de hemen güvenip bunları doğru bilgi kabul etmemelidir. Her akla gelen şeyin doğru bilgi kabul edilmesinin bir güvencesi yoktur.

3-Tecrübe Ve Sezgi: Aklın verileri üçüncü derecede tecrübeye havale edilmelidir. Eğer bilme fiilinin konusu sırf fizikî bir şeyse, aklın bu şey hakkındaki verileri bizzat o şeye tatbik edilerek, sonuçların şeye uygunluğu eşya üzerinde gözlenmeli ve denenmelidir. Bu eylem neticesinde elde edilecek veriler, artık doğru bilgilerdir.

◆ Eğer bilmek fiilinin konusu metafizik âlemle ilgili ise, bunu kalbe havale etmeli, derûnî veya içsel bir tecrübe, yani sezgi yoluyla bilgi, elde edilmelidir. Burada hatırlanması gereken nokta, insanın kalbini bir bilgi vasıtası olarak kullanabilmesi için, önce kalbin temizlenmesi, bilme işinde esas rolü olan ruhun, beden baskılarından kurtarılması, eşyayı gerçeklikleriyle algılamak için "kalb gözü"nü açılması gerektiğidir ki, bunun tasavvufta bazı yöntemleri vardır. Hatta Gazâlî'ye göre ruhunu bedenden bağımsızlaştırılabilen ve kalb gözü ile görme mertebesine erebilen kimseler, sadece metafizik âlemin bilgisini değil fizikî dünyanın bilgisini bile doğrudan doğruya elde edebilirler.

d) Rûya ve Bilgi:

Gazali'ye göre Rûya-yı Sâdika yoluyla da gerçek bilgi edinilebilir. Gazali'ye göre de rûya iki kısma ayrılır:

1-Rûyâ-yı Kâzibe, yalancı rüyadır ki, bu günlük hayattaki gerçekleşmemiş arzu ve isteklerin, uykuda yeniden ortaya çıkması veya yaşanmış basit olayların tekrardır. Bu tür rüyanın insana vereceği mesaj yoktur.

2- Rûya-yı Sâdika gerçek rûya ki, bu, insan ruhunun uykuda Levh-i Mahfuz'dan kalbe yansıttığı bilgilerdir. Bunlar insana bir takım bilgiler verebilir, ancak çoğu kez mesajlar sembollerle ifâde edildiği için insan bunları açıkça anlayamaz; anlaşılmaları tâbir etmeyi gerektirir.

Yekaza hali vardır ki, insanın uyanık iken gördüğü rüyadır. Bu rüyada bilgiler, sembolsüz, açık ve seçik olarak insana Allah tarafından verilir. Bu daha çok Peygamberlerin Vahiy alması şekli olarak değerlendirilmiştir. Mafatih, bazı insanlar da bu yolla bilgi elde edebilmektedir, der Gazali.

e) Bilginin Değeri Problemi:

- Gazâlî, bilginin şu üç değeri üzerinde durmaktadır: **Gerçeklik değeri, faydacılık değeri ve ahlâkî değeri.**

Gerçeklik değeri: Bilginin gerçekliğinin iki kriteri vardır.

1-Bilgi genel olarak dini nasların açık manalarına aykırı olmaması,

2-Objektif bir karakterde olmasıdır. İşte bu iki kritere birden uyan bilgi ancak gerçeklik değerine sahiptir. Aksi takdirde bilgi şahsi ve indî inançlar ve fikirlerden öteye geçemez.Bu objektiflik şartı **tümellik nitelik** olarak anlaşılmalıdır. **((2016F/4.))**

Faydacılık değeri : bilgi ya insanın dünyasına , âhiretine faydalı olmalıdır Böyle olmayan bilgiler Gazali'ye göre muteber bilgiler değildir.

Ahlâkî değeri. Gazali için bilgilerin insanı terbiye edici özelliği olması gerekir.

- Gazaliye göre aklî ilimler denen felsefe, matematik, astronomi, fizik ve diğer tabiat bilimlerinin bir ilim olarak kötü veya dinî inanca ters düşen yönleri yoktur. Fakat iyi bilmeyenler bazı şüphelere ve onların zararlarına maruz kalabilir. Aynı şekilde bu ilimlerde temayüz etmiş kimseler, eğer niyetleri kötü ise, bu ilimleri kötüye kullanabilirler. Bu ilimlerle iştigal eden ve öğrenen kimselerin, işaret ettiğimiz bu iki noktaya dikkat etmeleri gerekir.

- Gazali ;"Gerçekten anladım ki, bir ilme hakkı ile vakıf olmayan bir kimse, o ilimdeki bozukluğu anlayamaz. O derece vakıf olmalı ki, o ilmîn o devirde en âliminin ilmine eşit olup mütalaa ve tahkikat neticesinde onun derecesini geçmeli; onun muttali olmadığı derinliklere dalabilmeli. İşte o zaman o ilmin bozuk olduğu iddiasının bir anlam taşımaktadır. İnceden inceye anladım ki, bir inanç ve düşünce hareketinin hangi görüşler üzerine kurulduğunu anlamaksızın, küh ve hakikatine varmaksızın o mezhebi reddetmek karanlığa taş atmak gibidir.

B- Ebu'l-Berekat Bağdadi (1076...)

- Yaklaşık 1076 tarihinde Beled'de doğan ve Bağdat'ta ikamet eden Ebu'l-Berekat'ın tam ismi Hibetullah b. Ali Melka'dır.
- Engin bilgisinden dolayı zamanın' biricigi (**Evhadu 'zZaman**) ve iki Irak'ın filozof (**Feylesofu'l-Irakeyn**) diye bilinir. Aristo'nun rütbesine ulaşanlardan biri olduğu iddia edilmiştir. Doksan sene yaşamış olup, Halife Müstencid Billah'ın hizmetinde bulunmuştur.
- Bütün bilimlere karşı doymak bilmez bir ilgisi vardı. Tıp alanındaki uzmanlığı da meşhurdur. Ebu'l-Berekat, eski ve yeni ne kadar filozof varsa onların fikirlerini incelemiş, bunları kendi süzgecinden geçirdikten sonra ünlü eseri Kitâbu'l-Mu'teber'de bunları kayda geçirmiştir.
- İbn Sina'nın bir kısım düşüncelerine ağır eleştiriler yöneltse de kimi zaman onun eseri Şifa'dan alıntılar da yapmıştır. Eleştirilerinde onu haksız bulanlar da olmuştur. Ömer Hayyam gibi kimi düşünürler, Ebu'l-Berekat'ta İbn Sina'yı anlayacak donanımın olmadığı kanaatini taşırlar.

ESERLERİ :

- 1.Kitâbu'l-Muteber: Mantık, Fizik ve Metafizik konularında ehil olmayanların eline geçmesinden korktuğu
2. Muhtasar fi't-Tabiiyyat
3. Risale fi'l-Vücud
4. Risale fi 'l-Kevn
5. Risale fi't-Teklîf

2- Ebu'l-Berekat Bağdadi'nin Felsefesi

a) Bilimlerin Sınıflandırılması

Bilimler, nazari ve ameli olarak ikiye ayrılır. Nazari bilimler kendi arasında

1. Zihni bilimler : halis olan ve halis olmayan diye ikiye ayrılır. Halis olan ilimlerde, ilim olan ve ilmin ilimi diye ikiye ayrılır. İlim, Aritmetik ve Geometri'yi içine alır. İlmin ilimi ise Mantık'ı içine alır. Halis olmayan zihni bilimler ise varolan nesnelere ilişkin bilimlerdir, Astronomi gibi.

2. Vücudi Bilimler : Vücudi bilimler ise duyulur varlıklara ilişkin bilimlerdir, Fizik gibi.

3. Külli Bilimler :Tümel bilim ise Metafizik gibi ilkeler bilimidir.

b) Bilgi Anlayışı : Ebu'l-Berekat'a göre, iki türlü insan bilgisi vardır.

1- Duyulardaki şeyin bilgisidir. Bu zati bilgidir.

2- Duyuların bize bir şeyin varoluşuna işaret ettiği zaman elde ettiğimiz bilgi ki bu da **arızı bilgidir**.

Ses ve renk zati bilgilerden olup, birini sesiyle veya yazısıyla tanımak ise arızı bilgidir. İlk ilke'ye ait bilgimiz ise zati bilgi değildir. Çünkü

onun özüne doğrudan ulaşamayız. Biz Tanrı'yı zati bilgi ile bilmiyoruz. Bununla birlikte bizim Tanrı hakkındaki bilgimiz arızı bilgidir. Böyle bir bilgi, derece bakımından kimi zaman zati bilgiyi geçebilir. Hatta çoğu kere pek çok şeyin varlığını biz akıl yürütme ile biliyoruz. Tıpkı Aristo'yu yazdığı bir kitabı ile tanıyan bir kimse onu görmüş ve işitmiş bir kimseden daha iyi bildiği gibi. İşte eseri vasıtasıyla Aristo'yu bilmek arızı bilgiyi meydana getirir, bizzat onu görmek ve işitmek suretiyle bilmek ise zati bilgiyi meydana getirir.

((2014F/16.2015F/6.))

V- İSLÂM'DA FELSEFİ DÜŞÜNCENİN GERİLEMESİ VE SEBEPLERİ:

İslâm felsefesi deyince, İslâm'daki sadece yunan-Helenistik geleneğe bağlı felsefe akımını dikkate alan birçok yazar İslâm'da felsefî düşüncenin gerilemesini, sözkonusu akımın en büyük ve en son temsilcisi olan İbn Rüşd'den sonra, yani XII. yüzyıl ile başlatırlar. Yada en son ortaya çıkan felsefî akımlardan birisi, İbn Haldun'un tarih felsefesi veya sosyal ilimler felsefesi olduğunu ve bunun XIV. yüzyılda ortaya çıktığını ve İslâm'da felsefî düşüncenin gerilemeye başlamasını, İbn Haldun'un sosyal ilimler felsefesinin çıkışından sonraki bir tarihte görmek gerekecektir. Bu da XIV. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir.

Gerilemenin Sebepleri:

İslâm'da felsefe geleneği gerilemeye elbette birdenbire XIV. yüzyılda başlamamıştır. Fakat gerileme bariz bir şekilde hızlı olarak kendini bu yüzyıldan itibaren hissettirmiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. BUNLAR:

- 1- Selefiliğin canlandırılması
- 2- Müspet bilimin gerilemesi
- 3- Gazalinin yanlış anlaşılması
- 4- Batınlılığın artması ((2014F/16.-2015B/18.))

1- Menfi Siyâsi Olayların Selefçiliği Canlandırması:

XIII. yüzyılın sonlarına doğru İslâm âlemi, içten ve dıştan İslâm birliğini ve bizzat İslâm dinini tehdiden birçok siyâsî olaylara sahne oldu. Dış kaynaklı siyâsî-tarihî olayların en önemlileri, Doğu'dan gelen Moğol istilâsıyla Batı'dan gelen Haçlı seferleridir. Her iki siyâsî olayla İslâm topraklarının bir kısmı istilâya uğradı ve İslâm âleminin sadece dış siyâsetini ve ekonomik durumunu zayıflatmakla kalmadı içte de bazı siyâsî ve sosyal istikrarsızlığa sebep oldu.

Abbasilerin zayıflamasıyla birçok devlet ortaya çıktı ve siyâsî güç birlikleri oluştu. Bu siyâsî ve dinî gidişat neticede, İslâm âleminde tâ başlangıçtanberi varolan ve genel olarak "Selfçilik" adı verilen ceryanın yeniden canlanmasına sebep oldu. Selefçilik, bilindiği gibi, Kur'ân ve Hadîsin sadece zahiri anlamının bir dünya kurmaya yeter olduğunu, insanın ne onları yorumlamak için, ne de onlara ilâve olarak başka öğretiler ve müesseseler meydana getirilmesi için bir çaba harcanmasını gereksiz buluyordu. Hatta insan aklının ortaya koyacağı herşeyi din dışı (bid'at) sayıyordu. Yani felsefe ve akli diğer ilimlere karşıydılar.

Başlangıçta rağbet görmedi. Nevar ki, İslâm âlemi XIII. yüzyıldan itibaren tarihî, siyâsî ve dinî çalkantı içine girince, işte o zaman selefçi anlayış yeniden canlandı. Şöyle ki, Selefçilere göre, İslâm âleminin bu duruma düşmesinin sebebi olsa olsa imân zayıflığı olabilirdi. Felsefe ve müsbet ilimlerin gerçekten bir faydası olsaydı, zaten İslâm âlemi böyle bir duruma düşmezdi. O halde Selefiliğe dönmekten başka çare yoktu. Artık eskisi gibi, filozofları koruyan hükümdarlar görülmez oldu. Hatta halka filozof ve bilim adamları düşman olarak gösterildi. Meselâ bir Şehabeddin Suhreverdî'nin katline, Selâhaddin Eyyûbî ve bazı ulema grubunun işbirliği sebep oldu. İbn Rüşd'e birçok eziyet ve sürgün reva görüldü. İbnü'l-Arabî'nin Şam'da öğretimi yasaklandı ve bir nevi göz hapsinde tutuldu. Bütün bunların neticesi olarak bilim ve felsefeye verilen değer kaybolup gitti.

Bilhassa XIII. yüzyıldan itibaren, İbn Teymiyye ve Selef ekolünün görüşleri, bütün ilmî çalışmaların genel çerçevesi haline gelince ve onların tesiriyle yetişen ulemanın imân zayıflığını zaman zaman gündeme getirmeleriyle felsefe ve bilim gelişme gösteremedi. Hâlbuki İslâm âleminin çöküşünün asıl sebebi, zaman zaman dini ve mezhepsel görüş ayrılıklarından, sık sık da zamanın hükümdarları arasındaki siyâsî taht kavgalarından kaynaklanan siyâsî ve ideolojik bölünmelerdir

2-Müsbet Bilimin Gerilemesi:

Selefcî düşünce sadece müsbet bilimin değil, bizzat dinî ilimlerin de gelişmesine engel oldu. Şöyle ki; Selef için gerçek ilim, Kur'ân ve Hadîs'in zahirî manâsıyla, Ashab'ın onlara dayanarak söyledikleri şeydi. Sonrakilere düşen iş, onları tekrarlamaktan başka bir şey olmamıştır. İşte Selefin bu görüşü, özellikle aklî düşünceye gereksinme duyan İslâm hukukundaki Re'y ve İctihad kapısını kapattırdı.

3-Gazâlî'nin Yanlış Anlaşılması:

Hâlbuki Gazâlî'nin tenkidi, herhangi bir filozofun bir başka filozofu tenkidi şeklinde görülmesi gerekirdi. Önceki filozoflar birbirlerini tenkid ederken ya sırf felsefî cihetten veya bilimsel cihetten tenkid etmişlerdi. Gazâlî bir de dinî ciheti işin içine soktu ve ona daha çok önem verdi. Ona göre bir farazi düşüncenin doğru olması için herşeyden önce, hiç olmazsa, zahiren de olsa dinin açık öğretileriyle çelişmemesi gerekirdi. İşte Gazâlî'nin tenkidlerinde dinî ciheti de işin içine katması, tenkidlerinde sık sık âyet ve hadîslere atıfta bulunması, kendinden sonraki birçok kimsede sanki onun felsefeyle dini tam bir zıtlık içinde gördüğü izlenimini uyandırdı. Eserleri iyi tetkik edilecek olursa, onun felsefeyi değil, onların şahsî görüşlerini tenkit ve reddettiği görülür. Onun tenkidlerine bugün felsefî düşünceler olarak bakmamakta da hatalıdır.

SON OLARAK :bu üç ana sebebi ve daha birçok tâlî sebebi kendinde beraberce bir araya getiren XIV. yüzyıl, felsefenin ve bilimin gerilemesine başlangıç noktası olmuştur. Meselâ Osmanlılarda olduğu gibi, Fatih devrinde bizzat Fatih Sultan Mehmet, yine Lâle Devri'nde Damad İbrahim Paşa ile beraber çeşitli İslâm ülkelerindeki bazı yöneticiler, felsefeyi yeniden canlandırma girişimlerinde bulunmuşlarsa da; bunlar pek fayda sağlayıcı çabalar olamamıştır. Zira yukarıda sözünü ettiğimiz olumsuz sebepler ortadan kaldırılamamıştı. Hatta onların en etkilisi olan Selefcilik, meselâ Osmanlılarda hala dipdiri idi, çünkü İbn Teymiyye ve İbnu'l-Kayyim el-Cevzî'ler etkisiyle yürüyen Osmanlı selefcileri Mehmed Birgivi (1523—1573), Küçük Kadızâde Mehmed Efendi (1583—1635) ve kendine bağlı Kadızâdeliler denen etkin kimselerin hareketleri yeni girişimlerin âtil kalmasına sebep olmuştur.

II- İslâm Felsefesinin Batıya Geçiş Şekli ve Yolları

Batılılar İslâm bilim ve felsefesini Batıya aktarmak için gerekli alt yapıyı hazırladılar. Önce Batıda yaşayan, hem Arapça hem de Latince ve diğer yerel dilleri bilen Yahudileri Sicilya'daki Palermo ve İspanya'daki Tuleytulc (Toledo) da kurdukları önemli tercüme mekteplerinde vazifelendirmek suretiyle, getirttikleri Arapça eserleri Latinceye tercüme ettirdiler. Aynı zamanda 10 ve 11. yüzyıllarda birçok Batık Aydın Arabça öğrenmeye başladı. Neticede yoğun bir tercüme işine giriştiler. Bu yüzyıllar tercüme hareketlerinin ilk devresini teşkil eder.

İkinci ve daha önemli bir tercüme devri 12. ve 13. yüzyıllarda başlar. Batılılar bu ikinci devrede, sadece müslümanların eserlerini çoğunlukla Latince ve İbranice, kısmen de başta İspanyolca olmak üzere eski Fransızca ve hatta Yunancaya çevirmekle kalmadılar, birçok batılı öğrenci İspanya'da olduğu kadar Kuzey Afrikadaki, hatta Suriye'deki ve İran' daki, mesela Marâga medresesi gibi, önemli kültür merkezlerini ve medreselerine gelerek, oradaki öğrenim gördüler. İlim misyonerleri teşkil ederek çeşitli İslâm ülkelerine gönderdiler ve böylece elde edebildikleri ölçüde müslümanların eserlerini tercüme edilmek üzere Batıya aktardılar. Arab dibinin tedrisi, İslâm bilim ve felsefesini daha geniş çapta öğretilmesi açılan yeni mekteplerde de sürdürüldü. Bunlardan en önemlisi Fransa'daki Montpellier ve Paris, İngiltere'deki Oxford mektepleri idi. Ayrıca hükümdarlar, saraylarına bizzat, müslüman alimleri davet ediyorlar ve böylece onlardan ilim ve felsefe öğreniyorlardı. Bu hükümdarların en meşhuru Sicilya kralı Roger II (1127—1154) ve oğlu William I (1154—1166) idi; diğer müslüman âlimler yanında mesela **meşhur âlim el-İdrisi ((2014F/17.))** onların sarayında uzun zaman hocalık etmiştir. Tercümeciliğin yamsıra birçok Hristiyan ve Yahudi Batılı âlim, Müslüman fozof ve bilim adamlarının düşünceleri üzerine araştırmalar ve onların eserlerine şerhler yaparak da, İslâm felsefesinin ve biliminin Batı'da yayılmasını sağladılar. Gerek tercüme faaliyet ve gerekse araştırmalar daha sonraki yüzyıllarda da devam ederek bugüne kadar

